

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI: NUMBER : 69

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL

1985

JULY - AUGUST - SEPTEMBER 1985

**GENÇLİK YILI
ÖZEL SAYISI**

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. on Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives; act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

SAYI : 69

TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL 1985

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.
Fiyatı : 300 TL.
Yıllık Abone : 1200 TL.
Yurtdışı : 2400 TL.

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir-ANKARA
Tel: 31 61 25 — 31 61 26

*

Türk Kooperatifçilik Kurumu adına sahibi
Hüsni POYRAZ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih Demirci

*

Yayın Komitesi

Başkan: Prof. Dr. Rasih Demirci
Raportör: İ. Ünver NASRATTINOĞLU
Üye: Alâaddin KORKMAZ
Üye: Halil BİLİCİ
Üye: Ayhan İNAL

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

(GENÇLİK YILI ÖZEL SAYISI)

Başyazı : GENÇLİK KOOPERATİFÇİLİK	3
Gençlerin Ekonomik Kalkınma ile İlgileri Yönünden Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Bu Yapıda Kooperatiflerin Yeri Prof.Dr. Turan GÜNEŞ	6
Gençlerde Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı Sorunu Doç.Dr. Erdal IŞIK	44
Kooperatifçilik Eğitimi Hakan KOÇ	47
İktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler İsmail Orhan TÜRKÖZ	66

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER : 69

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA
Tel: 31 61 25 — 31 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Responsible Editor
Hüsnü POYRAZ

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

CONTENTS (YOUR YEAR SPECIAL ISSUE)

Editorial : Youth Cooperative Work	3
Foreign Trade Structure of Turkey and The Place of Cooperatives within this Structure from the Point of view of the relations of the Youth with Economic Development Prof. Dr. Turan GÜNEŞ	6
Problem of Narcotics and Drug Addiction in Youth Doç.Dr. Erdal IŞIK	44
Cooperative Training Hakan Koç	47
Relations Between Economic, Social and Cultural Developments İsmail Orhan TÜRKÖZ	66

DİZGİ ve BASKI.
Sistem Matbaacılık Ltd. Şti.
ANKARA

Başyazı

GENÇLİK

Bir mütefekkirimiz "Gençlik, geleceğin tohumudur. Bu tohumun özüne bakarak yarınınızı keşfetmek müşkül olmayacaktır." demektedir. Her toplumun gençliği içtimai yapıya uygun olarak, gelişmesini sürdürür ve her toplum arzuladığı geleceğe göre, genç nesilleri eğitir yetiştirir ve onları geleceğinin teminatı sayar. Bu bakımdan batı gençliği ile doğu gençliği arasında, müslüman gençliği ile hristiyan veya Buda gençliği arasında yaşadıkları toplumların değerleriyle yoğrulmuş farklılıklar müşahaade etmek mümkündür. Batının romantizm içinde yaşayan gençleri ile doğunun mistizmi içerisinde hayat sürdüren gençleri, geçmiş hal ve gelecek telakkileri bakımından farklı düşünce ve yetişme uslubuna sahiptirler.

Tarihi gelişim içerisinde içtimai yapımızda gençlere en az yetişkinler kadar değer verilmiş, onlara mesuliyetler yüklenerek, toplumun fonksiyonel bir unsuru olarak kabul edilmişlerdir. Yönetime katılmayı, içtimai yapının bir gereği olarak sosyal nizamı korumayı gençler üstleniyor, gerek şehirler ve gerekse köylerde sosyal ve iktisadi yapının tabanını teşkil ediyorlardı.

Selçuklu Türkiyesinde; şehirlerde her mahallenin mahallebaşısı, iğdişi olduğu gibi her köyün de bir kethüdâsı vardı. Bütün köy gençleri bu kethüdaya bağlı olarak bir "gençlik ocağı" teşkil etmekteydiler. Köyün en muhterem ve yaşlısı olan kethüda, gençlerden birisini onların üzerine "yiğitbaşı" tayin ediyordu. Böyle bir köyde yaşayan gençler yiğitbaşlarının emrinde fiili bir kanun ifade etmekte, icabında köylüler arasındaki asayiş ve nizamın muhafazasına çalışmaktaydılar. Hatta il dahilinde veya bir bölgede isyan eşkiyalık gibi hareketler olduğu zaman, devlet bu gençlik teşkilatından yardım görürdü.

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devrinde köyün içtimai karakteri genellikle yerleşik olduğu için, kırık kesimde yaşayan halkın, devletle münâsebetleri, ekonomik hayatları da önceki yüzyıllara göre bir hayli değişti. XIV. yüzyılda daha da yayılan ve şehirlerde mahallî idâreler kuran ahi birliklerinin etkileri köylere kadar uzanmış, hem ahî ve hem de şeyh olarak her köyde ortaya çıkan yeni tip şeyfler, bütün köyün gençlerini, şehirdeki ahilerin esnaf ve zanaatkar çıraklarını bir yiğitbaşı emri altında topladıkları gibi, aynı şekilde köy yiğitbaşuları kumandasında kendi emirlerinde toplamış idiler. Şehirlerde fityan yani ahîli gençler, nasıl âsâyiş korumada da kullanılıyor idiyeler, köy gençleri "il erleri" de aynı şekilde, bir köyün ve hatta öteki köylerdeki "il" erleri ile birleşmek suretiyle, bütün bir idarî bölgenin huzurun ve sükûnunun teminatını teşkil etmekteydiler.

Bundan* da anlaşılıyor ki, gençlik istisadî yapının temel taşı, toplumdaki kurulu düzenin teminâtı durumundaydı. Anadolu'da devlet kuran müslüman Türk'ün simâsını, hayat dolu gençliğinde görüyoruz. Bu gençlik olgunlaşıyor ve bütün insanlığın hayranlığını kazanıyor. Toplumdaki dinamizm ve ruh dengesi sürdüğü sürece, gençlerde bundan nasibini alıyor. Ne zamanki, içtimai yapı bozuldu, toplumun öz değerleri yerine, yabancı değerler topluma hâkim oldu işte o zaman gençler de bu gelişmeden kendilerini koruyamadı, şahsiyet çözüldü, özüne yabancı bir nesil olarak ortada kaldı.

Yarım yamalak çırpınışlar fayda vermedi, el eli, değdiği yeri yaktı. Bizden olan, birşey bırakmadı. Toplumda yaşayanlarla, o toplumun değerleri birbirine yabancılaştı. Toplumun ve gençlerin eğitimi yabancılaşmış ellerde kaldı.

Gençlik meseleleri çözüm beklerken, bunlara yenileri eklendi. Gençler ömürleri boyunca etkisinde kalacakları tesadüflerin eline bırakıldı.

Denilebilir ki, bugünün Türkiyesinde bir gençlik meselesi, bütün ağırlığıyla, bütün şiddetiyle ve bütün tehlikeleri ile mevcuttur. Bu mesele, devletimizin bugünü ve bilhassa geleceği ile çok yakından ilgili ve son derecede önemlidir. Halli için, günlük tedbirler yerine, konuya çok daha etraflı eğilerek, çok daha köklü tedbirler alarak yaklaşılmalıdır. Yaptıklarımızın bir muhasebesini yaparak, geleceğimizin, gençlerimizin plânını yapmak durumundayız. Memleketin içinde bulunduğu şartlar ve sahip olduğu imkanlar ortadadır. Bütün güç ve kuvvetleri birleştirerek yeni, mutlu bir gelecek yaratacak

birlik zarureti de ortadadır. Bizce hangi ülkenin gençliği her türlü bunalımdan uzak, sağlam bir inanca ve birlik ruhuna sahip olmuşsa, o ülkenin geleceği aydınlık ve berraktır.

Gençler meziyet ve kusurlarla doludur. Meziyet ve kusurlarıyla gençlik gelişme öğrenme çağıdır. Bir milletin yaşama ve ilerlemesi, insanlığa büyük eserler kazandırması gençlerin iyi yetişmesine bağlıdır. İlerleme ahlâk, fazilet, çalışkanlık ile yakından ilgilidir. "Doğru istikamet verilmiş bir irade, insanı aynı zamanda adil faziletli ve dürüst yapar. İradeyi terbiye etmek ise, ancak gençlikte mümkün olur."

Yazımıza rahmetli Peyami Sefa üstadın cümlesiyle son vermek istiyoruz; "Bugünün Türk genci: yabancı sistemlere ve nazariyelere karşı ya alakasız, yahut da körükörüne hayran olup kalmazsa şahsiyetinin yepyeni cevherle dolu hazinesinden, beyneimilel kıymette bir ruh fışkıracığını görecektir."

KOOPERATİFCİLİK

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDEN TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA KOOPERATİFLERİN YERİ

PROF.DR. TURAN GÜNEŞ

I. GİRİŞ

Türk Kooperatifçilik Kurumu, Kooperatifçilik Eğitim Vakfı, Dünya Gençlik Yılı dolayısıyla yurdun çeşitli bölgelerinde, kooperatifçilik konularında, üniversitelerle anlaşarak konferanslar verilmesini programlamış bulunmaktadır. Bu konferans, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfının, Çukurova Üniversitesi ile birlikte düzenlediği bir konferanstır. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi olarak böyle bir konferansın tarafındamdan verilmesini düzenleyen Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfına ve Çukurova Üniversitesi Rektörlüğüne teşekkür ederim.

"Gençlerin Ekonomik Kalkınma İle İlgileri Yönünden Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Bu Yapıda Kooperatiflerin Yeri" konulu konferansta önce dünya gençlik yılında bütün dünyada ve Türkiye'de, işlenen ana temalar üzerinde kısaca durulacak ve konumuzun bu ana tema içindeki yeri belirlenecektir. Bundan sonra, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının önemli unsurlarından olan dış ticaretin geliştirilmesinde yapının özellikleri açıklanacak, bu yapının çeşitli unsurlarında görev alacak gençlere bilgi vermeye çalışılacak ve yapıda görülen aksaklıklar belirtilecektir. Bu yapıda kooperatiflerin özel bir yeri olması nedeniyle kooperatifler üzerinde daha çok durulacak ve tüm olarak bu yapının daha verimli çalışmasında gerek Türk idari hayatını düzenleyenlerin ve gerekse siz gençlerin yapabilecekleriniz hususlar açıklanacaktır.

* Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı'nın tertiplemiş olduğu "Dünya Gençlik Yılı Kooperatifçilik Konferansları" serisinden 8.4.1985 tarihinde Adana'da verilen konferanstır. Müellif A.Ü.Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesidir.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDE
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

II. GENÇLİK YILININ MAHİYETİ

İçinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısında dünyada meydana gelen ekonomik, sosyal ve ideolojik gelişmelerin gençlik kesimi üzerinde yaptığı etkiler, uluslararası kuruluşların ve ülke yöneticilerinin gençliğin bakış açılarına önemli değişiklikler getirmiştir. Yakın zamanımızda; demografik yapısı, sorunları, beklentileri, güçlü ve zayıf yönleri ile gençlik kesiminin en fazla durulması gereken toplum kesimini oluşturduğu kavranılmıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunun 1985 yılını Dünya Gençlik Yılı olarak ilân etmesinde bu görüşler temel nedenler olmuştur.⁽¹⁾

Birleşmiş Milletler Danışma Komitesinin belirttiği gibi, nüfusu hızla artan, buna karşılık içinde buldukları ekonomik zorluklar, sosyal hizmetlerdeki noksanlıklar, işsizlik ve eğitim noksanlığı gibi güçlükleri bulunan gelişmekte olan ülkelerde gençlik yılı daha çok önem taşımaktadır. Atatürk'ün, milli harekete başlama gibi önemli bir günü, 19 Mayıs Gençlik Bayramı olarak kabul etmesi, yıllar önce bu ihtiyacı hissetmesinin en açık delilidir.

Mevcut olanaklar ve yakın gelecekte beklenen gelişmeler dikkate alınınca, yurdumuzda da gençliğin eğitim, kültür, meslek sahibi olma ve iş edinme gibi konuları ile daha yakından ilgilenme gereği görülmektedir. 1985 gençlik yılında, gençlere yalnızca devletin götüreceği hizmetler ve yapılacak düzenlemeler yönünden değil, fakat aynı zamanda, gençliğin toplumun yaşantısına ve gelişmesine katkıda bulunmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması yönünden de bakmak gerekecektir. Bu hizmetler yalnız bir yıla mahsus olmamalı, gençlik yılı bu hizmetlerin bir başlangıcı olmalı ve özellikle her yıl Ondokuz Mayıslar, gençlerin coşkulu bayramları yanında, kendilerini yetiştirme çabalarının ve devletin bu konuda yaptıklarının, gözden geçirilmesine vesile teşkil etmelidir.

III. GENÇLİK YILINDA İŞLENEN KONULAR

Devletin, gençlik kesime götüreceği hizmetler ve faaliyetlere ilâveten gençliğin toplum yaşantısına ve gelişmesine katkıda bulunmasını sağlayacak düzenlemelere öncelik verilmesi şeklinde anlaşılan gençlik yılında tüm ülkelerde üç tema'nın işlenmesi kabul edilmiştir.⁽²⁾ Bunlar kalkınma, kalkınma ve barış temalarıdır. Katılma, gençliğin işgücü, yetenek ve bilgi isteyen bütün toplumsal faaliyetlere ve iş hayatına, sahip oldukları nitelikler ölçüsünde iştirakleridir. Bu amaçla gençlere her alanda fir-

(1) Vecdi Gönül, Gençlik Yılında Neler İşlenecek, Milliyet, 14 Şubat 1985, s.2

(2) Vecdi Gönül, A.g.e., s.2.

sıtlar yaratmak kadar, onları bu olanaklar hakkında aydınlatmak, bilinçlendirmek ve bu yolda eğitmek, beceri sahibi kılmak ana esastır. Kalkınma, toplumun ekonomik ve sosyal gelişme çabasıdır. Ülkenin çok yönlü kalkınmasında, toplumun bu büyük ve dinamik kesiminin katkıları sağlanarak bunlardan geniş ölçüde yararlanılmalıdır. Ülkenin ihtiyaç duyulan beyin ve emek alanları belirlenerek gençlerin buralara meyletmelerinin ve akmalarının sağlanmasında büyük yarar vardır. Gençlik yılında incelenecek barış teması ise, gençlik kavramından ayrılmayan bir özellik gösterir. Gençlere devamlı bir barış ortamı hazırlamaya hep birlikte çalışmak gerekir.

Gençlerin, katılma ve kalkınma fonksiyonlarını etkin bir şekilde yapabilmeleri için bir barış ortamının yaratılması şarttır. Katılma ve kalkınma fonksiyonları içine giren gençler, barışın da devam etmesini sağlamaktadırlar. Görüldüğü gibi yurdun ekonomik kalkınması; gençlik yılında ele alınan temalar ile yakından ilgili ve içiçeridir. Bu bakımdan önce yurdumuzun ekonomik kalkınması ve gençlerin katılma ve kalkınma fonksiyonlarını inceliyelim.

IV. TÜRKİYE'NİN EKONOMİK KALKINMASI VE GENÇLERİN KATILMA VE KALKINMA FONKSİYONLARI

Yurdumuzun önümüzdeki beş yıldaki ekonomik kalkınmasının temel amaçları Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ortaya konulmuştur. Beşinci Beş Yıllık Planın temel amaçları, hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve milli savunma gereklerini gözeten bir yapı içinde, sinai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir. Kalkınma planı V. Plân döneminde GSMH'nin sabit fiyatlar ile yılda ortalama % 6,3 oranında artmasını öngörmektedir. Plân sabit sermaye yatırımlarının yılda ortalama % 8,5 oranında artacağını (özel sabit sermaye yatırımları artış hızı % 10,9 kamu sabit sermaye yatırımları artış hızı % 6,8), ihracatın 1983 fiyatları ile % 10,6 oranında yükseleceğini kabul etmektedir.⁽¹⁾

Plân, büyümenin istikrar içinde yürütüleceğini, enflasyonun kontrol altında tutulacağını, üretim faktörlerinin atıl bırakılmayacağını ve verimli iş alanlarının artırılacağını belirtmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında gençlerin iş sahibi edilmelerine önemle yer verilmiştir. Gençlik dönemi 12-24 yaş grubu olarak kabul edilirse 1980'de nüfusun

(1) DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989, Yayın No: DPT 1974, Ankara 1985, s. 1-20.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDEN
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YİRİ

% 27'si ile dörtte birinden fazlası genç nüfustur. Bunlar öğrenci ve okul dışı genç nüfus olarak bölüdüğü zaman, farklı imkânlara ve sorunlara sahip oldukları görülür. Gençlerimizin % 20'si öğrenci gençliktir. % 80 kadarı ise okul dışı gençliktir. Bunlar çalışan gençler, kırsal alan gençleri, geçeköndü gençleri, asker gençler, yurt dışındaki gençler olarak gruplandırılmaktadır. (1)

Gençlerimizin % 15 kadarı okuyup yazma bilmemektedir. Bilindiği gibi gençler için en önemli amaçlardan biri çalışmak, yani ekonomik bakımdan olmaktır. 12,3 milyon kadar olan gençlerimizin 7,2 milyonu ile % 58,5'i çeşitli kaynaklardan ekonomik olarak gelir sağlamakta, % 41,5'i ise işsiz bulunmaktadır. 7,2 milyon çalışan gençliğin 4,1 milyonu ile, % 56,8'i tarımsal işler ile uğraşmaktadır. Ülkemizde İş ve İşçi Bulma Kurumuna iş için başvuranların % 62,0'i gençtir. Bu kuruma iş için başvuranlar toplam genç nüfusun % 4,2'sini oluşturmaktadırlar. Sosyal Sigortalar'a bağlı çalışan sigortalı genç sayısı hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Fakat devlet kesimi ve KİT'lerdeki 1.238.282 memurun % 14,0'ü ile 171.000'i 18-24 yaş arasındaki gençler oluşturmaktadır. Kırsal kesim gençliğinin ise toprak ve iş edinme kaygıları bulunmaktadır.

Kalkınma planı gençlik için açık önerilerde bulunmaktadır. Önce yukarıda da belirtildiği gibi temel amaç ve politikalar içinde genç işsizliğin azaltılması, üretatif istihdamın artırılması, eğitim ve öğretimin hayata dönük olması, eğitimin niteliğinin yükseltilmesi önemle yer almaktadır. Plan "gençlik" için özel bir bölüm ayırmıştır. Gençlik kesimin bütün sosyal sektörler tarafından sunulacak hizmetlerde niteliğe ağırlık verileceği, gençlerin milli, manevi ve kültürel değerler ile yetiştirileceği, gençlik kesimine eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik ve çalışma konularında verilecek tüm hizmetlerde fırsat eşitliği sağlanacağı belirtilmektedir. Plân, gençler için yapılacak hizmetleri açıkladıktan sonra, gençlerin katılma, gelişme ve hoşgörü ilkeleri çerçevesinde, toplum hayatı ile bütünleşmesinin sağlanacağını öngörmektedir. (2)

Sosyal yapımızın en coşkulu, etkilenen, etkileyici, atılımcı dinamik gücü, yarınların umudu ve güvencesi gençler, gelenekler ve kültürümüzden ayrılmaksızın milli amaçlar ve hedefler doğrultusunda insanlı ve barışçı görüşler etrafında, dengeli, akılcı, sorumluluk ve yükümlülükleri başarı ile yüklenilecek güçte yetiştirilmelidir. Buna ilâveten gençlerimizin ülkemiz kalkınmasında gerekli olan bilimin gelişmesi

(1) Rıdven Ege, A.g.e., s.2.

(2) DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 Yayın No: 1974, Ankara 1985, s. 149.

üzerindeki yüksek potansiyeli de değerlendirilmelidir. Diğer bir ifade ile yurdumuzun ileri ülkelerdeki gelişmelere ayak uydurabilmesi için, bütün güçlükleri göğüsleyecek ve yenecek genç bir bilim ordusu kurması zorunludur.

Bilim üretmede gereken insan gücünü elde edebilmek için, daha orta öğretimden başlamak üzere, gençliği bilim amacına coşturmak ve bütün milletin, ihtirasla bilime sarılmasını sağlamak gerekir. Türkiye halen bilim alanında beklenen, istenen ve özlenen seviyede değildir. Bilime, araştırmaya ve bilim üretimine gereken önem verilmedikçe ve gençlik ordularından bilim orduları kurulmadıkça, kalkınmış bir ülke haline gelinmeyeceği artık iyice bilinmektedir.⁽¹⁾ Tüm eğitim, öğretim kurumlarımız, üniversitelerimiz, kütüphanelerimiz ve devletin tüm kurumları bu anlayışın içine girmelidirler.

Gençlerin büyük ölçüde görev ve yükümlülük alacağı yurdumuzun ekonomik kalkınmasında dış ticaret konusu da önemli bir konu ve araştırma alanı haline gelmiştir. Gelişen ülkemizde gençlerin dış ticaretin yapısı, özellikleri, kurumların çalışma şekillerini ve paylarını yakından takipdebilmeleri gereklidir.

V. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI

Ekonomik gelişmesinde dışsarıya ağırlık veren Türkiye gibi bir ülkede, gençler için dış ticaret yapısının özellikleri ile bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret yapısı, ekonominin genel karakteri olan "Karma Ekonomi" kavramına uymaktadır. Türkiye'nin ekonomik yapısına uyan karma ekonomi denilince, içinde hem kamu sektörü ve hem de özel sektör bulunan; devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesi kuvvetli olan, ekonomik kalkınma için orta ve uzun dönemi kapsıyan ve hem emredici ve hem de yol gösterici niteliklere sahip bulunan, kalkınma düzeyi düşük olan, dış ödemeleri açık veren, bölgesel kalkınmada dengesizlikler bulunan, nüfus artış hızı yüksek olan ekonomiler kastedilmektedir.⁽²⁾

Türkiye dış ticaretinde, bu bünyeye uyan, özel şahıs işletmeleri, ihracatçı firmalar, şirketler, ihracatçı birlikleri, kooperatifler, kooperatif birlikleri ve kamu kuruluşları olmak üzere, karma bir yapı mevcuttur. Bu yapıda; kamu ve özel kesim ile kooperatifler, üç ana unsuru meydana getirmektedirler. Bu üç grup, kendilerinin dışsarıyı yaptıkları ürünlerin çeşitli işlemlerinde çalışırlar. Ancak bunların arasında genellikle bir organizasyon ve organik birlik mevcut değildir.

(1) Cafer Marangoz, Gençliğin Bilim Hedefine Koşması Teşvik Edilmeli. Milliyet 27 Şubat 1985, s.2

(2) Werner Gumpel; Atatürk'ün Devletçiliği ve Geleceği, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1981, s. 198-199.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDE
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

Devlet sektörü, özel teşebbüs ve kooperatiflerin 1976-1980 dönemi ortalaması olarak dışsatım miktar ve değerleri ile nisbetleri Tablo 1'de birarada ve mukayeseli olarak gösterilmiştir.

Tablo : 1
Devlet Sektörü, Özel Teşebbüs ve Kooperatiflerin Dışsatımları
(1976-1980 Ortalaması)

	Dışsatım Miktarı (ton)	Dışsatım Miktarının Toplamdaki Nisbeti (%)	Dışsatım Değeri (Milyon TL)	Dışsatım Değerinin Toplamdaki Nisbeti (%)
Devlet Sektörü	1.764.840	35,46	12.852	15,77
Özel Teşebbüs	2.888.546	58,04	57.011	68,73
Kooperatifler	323.421	6,50	13.080	15,50
TOPLAM	4.976.807	100,00	82.943	100,00

Kaynak: D.İ.E. ve Ticaret Bakanlığı dosyalarından çıkarılan verilerden hesaplanmıştır.

Dışsatım miktarı bakımından en büyük pay % 58,04 ile özel teşebbüse aittir. Özel teşebbüs dışsatım değerinin % 68,73'ünü sağlayarak bu yönde de öndedir. Devlet sektörü dış satış miktarının % 35,46'sını, kooperatifler % 6,50'sini yapmaktadır. Devlet sektörü, dışsatım değerinin bu yıllar ortalamasında % 15,77'sini, kooperatifler % 15,50'sini meydana getirmektedir.

Devlet, stratejik ürünlerde ve belirli dönemlerde doğrudan doğruya ihracat yapmaktadır. Devlet bu ürünlerin dış ticaretinde özel teşebbüse ve kooperatife müsaade vermeyebilir. Zaman zaman hububat, et, süt ve benzeri ürünlerde, devlet iktisadi kuruluşları, özel teşebbüs ve kooperatiflerle, aynı anda ihracat yapabilmektedirler.

Bu bilgiler, dışsatımda görev alacak gençlere bu bünyeyi aydınlatmaktadır.

Devlet sektörü, özel teşebbüs ve kooperatiflerin, 1976-1980 dönemi ortalaması olarak dışsatım miktarları ve değerleri ile nisbetleri Tablo 2'de birarada ve mukayeseli olarak verilmiştir.

Tablo: 2
Devlet Sektörü, Özel Teşebbüs ve Kooperatiflerin Dışalımları
(1976-1980)

	Dışalım Miktarı (Ton)	Dışalım Miktarının Toplamdaki Nisbeti (%)	Dışalım Değeri (Milyon TL)	Dışalım Değerinin Toplamdaki Nisbeti (%)
Devlet Sektörü	9.304.704	43,95	55.171	25,25
Özel Teşebbüs	9.368.625	44,26	160.823	73,57
Kooperatifler	2.945.823	11,79	2.584	1,18
TOPLAM	21.945.823	100,00	218.578	100,00

Kaynak: D.İ.E. ve Ticaret Bakanlığı dosyalarından çıkarılan verilerden hesaplanmıştır.

Dışalım miktarında özel sektör 9,4 milyon ton ile devlet sektörünü izlemektedir. Kooperatifler 2,5 milyon ton dışalım yapmaktadır. Dışalım değeri bakımından özei kesim, dışalımın % 73,57'si ve 160.825 milyon lira ile diğer sektörlerle göre çok ilerdedir. Toplam dışalım değerinde devlet sektörünün payı % 25,25 ve kooperatiflerin payı % 1,18'dir. Bu bilgiler dışsatım ve alımda görev alacak gençlere dış ticaret bünyesini açıklamaktadır.

Burada, ekonomik hayatta ve dış ticarete yer alan kamu kuruluşları, şahıs firmaları, şirketler ve kooperatifleri ayrı ayrı özlüce ele alalım.

A- TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE KAMU KURULUŞLARI

Günümüzde devlet, ekonomi ve ticari hayatının her safhasında çok önemli düzenleyici bir unsur özelliğini göstermekte ve bu düzenlemede çok etkili olmaktadır. Türk dış ticaretinde de devlet kuruluşları, geniş ölçüde yerlerini almışlardır.

Yurdumuzda dış ticaret ile ilgili kamu kuruluşları çok çeşitli Bakanlıklara dağılmış bulunmaktadır (Tablo: 3). Bu nedenle dış pazarlamaya yönelen işletmeler, çok çeşitli Bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar ile işbirliği yapma durumunda olduklarını bilmektedirler. Ancak örgütlenmedeki çeşitli eksiklik ve aksaklıklar nedeni ile devlet ve kooperatifler arasında eşgüdüm tam olarak sağlanamamakta ve kopukluk çok ciddi boutlara ulaşarak dış ticaret özlenen daha ileri gelişmeyi göstermemektedir.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDE
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

Türkiye'de dış ticaret ile ilgili kuruluşlar ve bunların dış ticaret ile ilgili konularını şu şekilde sıralandırmak mümkündür.⁽¹⁾

Dış ticaret ile ilgili kamu kuruluşlarının bir bölümü, dış ticaretin yapılmasında tamamlayıcı işler için hizmet görmektedirler. Diğer bir bölümü, dış ticaretin teşviki ile ilgili devlet politikalarını yürütmektedir. Bunların içinde, bir ithalatçı ve ihracatçı gibi fiilen dışalım ve dışsatım işlerini yürütenler vardır. Meselâ; TMO, temel bir gıda ve yem maddesi olan hububatın dışsatımının devletçe yapılmasını sağlar. Özel teşebbüscü yapılması önlenir veya müsaade edilebilir. Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, süt ve peynir, Tekel Genel Müdürlüğü, tütün ve sigara dışsatımı yapar.

Ülkemizde gerek yurtiçi ve gerek yurtdışı ihtiyaçlar için mal üreten devlet işletmeleri ve gerekse doğrudan doğruya dışalım ve dışsatım yapan, dış ticaretle ilgili devlet kuruluşları hem yurtiçinde uluslararası rekabete sınıksız kapalı işletmelerdir ve hem de yurtdışında uluslararası pazarlarda rekabet edecek kalite ve maliyette mal ve hizmet üretemez durumdadırlar. Kamu kuruluşları dış ticarete çeşitli özendirici tedbirlere ve kolaylıklara sahiptirler. Meselâ; Sümerbank, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, SEKA ve Orman Genel Müdürlüğü gibi kamu kuruluşlarına, dışsatım süresine göre, fiyat garantisi verilmektedir. Sağlanan bu kolaylıklar, kamu kuruluşlarındaki ağır bürokrasi ile, yüksek verimliliğini açığa çıkaramamaktadır.

Devletin belirli nisbetlerde iştiraki ile, devletin ekonomi politikalarını uygulamada amaç olarak yer alan ve önemli üretim ve ticaret alanında çalışan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT'ler), Türk dış ticaretinde önemli paylara sahiptirler. Son yıllarda Türkiye ihracatının % 25'e yaklaşan kısmı ve ithalatının % 66'sını bulan kısmı, KİT'lerce yapılmaktadır.

Yurdumuzda 1970'den beri devam eden hızlı enflasyon süresi boyunca, enflasyon hızına rağmen, uzun süreler sabit tutulan fiyatları ile devlet işletmeleri, devlet bütçesi ile T.C.Merkez Bankasına gittikçe artan yükler yüklemiştir (Aysan 1981, s. 177). Dış ticaret ile ilgili kamu kuruluşlarının çok fazla ve dağınık oluşu ve bunların merkezi bir kuruluş tarafından koordinasyonu etkili bir şekilde sağlanmadığından, bu faaliyetlerde özlener sürat ve verimlilik elde edilememektedir.

Devlet sektörünün 1976-1980 yıllarında ayrı ayrı ve dönem ortalaması olarak başlıca kuruluşları itibariyle yaptığı dışsatım miktarı ve değerleri ile nisbetleri Tablo 4 ve 5'de verilmiştir.

(1) TÜSİAD, İhracat Raporu, Yayın No: T 181. Ağustos 1981.

Tablo: 3
Türkiye'de Dış Ticaret İle İlgili Kamu Kuruluşları ve İlgili Alanları

Kuruluş	İlgi Konusu
Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik ve Uygulama Dairesi DPT Koordinasyon Dairesi DPT Para ve Kredi Kurulu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	Teşvikleri saptama ve uygulama. Dış ticaretle ilgili koordinasyon. Dış ticaretten alınacak primlerin saptanması Genel olarak KİT yatırımları ve özellikle şeker dışsatımı, Tarım Satış Koop.
Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	Dış ticaret rejiminin tesbiti, teşvikler, lisanslar, kotalar, vergi iadeleri tesbiti, ihracatta bilgi akımı sağlanması gerekli maddeler listesinin ihracatına meslek kuruluşlarınca müsaade edilecek mallar listesinin ve geçici olarak ihrac ve işlendikten sonra ithal edilecek mallar listesinin ilan edilmesi ve benzeri hiz.
Maliye, Gümrük Bakanlığı	Döviz ödeme ve kabul şekilleri, malların sevk ve kabul esasları, çay dışsatımı.
T.C.Merkez Bankası	Dış ticaretli krediler, döviz tahsis ve kabulleri.
İGEME	Dışsatımı geliştirme önlemleri.
İhracatçı Birlikleri	Fiyat tescilleri.
Ticaret Odaları	Dış ticaret ile ilgili belgelerin verilmesi ile ilgili işler, kaynak belgelerin verilmesi.
Orman Bakanlığı	Orman Ürünleri dışsatımı.
Toprak Mahsulleri Ofisi	Hububat dışsatım ve dışalım.
Türkiye Zirai Donatım Kurumu	Tarımsal girdiler dışalım.
Türk Standartlar Enstitüsü	Standardların saptanması.
Bankalar	Dışsatım karşılığı dövizlerin ödenmesi ve dışalım için akredif açılması
Sümerbank	Dışsatım.
Etibank	Dışsatım.
Et ve Balık Kurumu	Dışsatım.
Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu	Dışsatım.
Türkiye Şeker Fab. A.Ş.	Dışsatım ve dışalım.
Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş.	Dışsatım.
Tekel Genel Müdürlüğü	Dışsatım.
Çay Kurumu (ÇAYKUR)	Dışsatım.
Devletin İştirakinin % 50'den az olduğu kuruluşlar	Dışsatım.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDE
TÜRKİYE NİN DİŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

Tablolardan görüldüğü gibi devletin dışsıtım yapan başlıca kuruluşları; Tekel Genel Müdürlüğü, Etibank, TMO, Et ve Balık Kurumu, Şeker Fabrikalarıdır. Devletin % 50'den az hissesi bulunduğu kurumların da küçük miktarlarda dışsıtımı vardır.

Tüm devlet kurumlarının dışsıtımı 1976'de 1,2 milyon tondan 1980'de 1,9 milyon tona yaklaşmıştır. 1976-1980 dönem ortalaması dışsıtım miktarı 1,8 milyon tondur. Devlet bu dönemde toplam dışsıtım miktarının % 45,46'sını yapmıştır.

Devlet kurumları içinde, bu kurumların yaptığı toplam dışsıtım miktarının en büyük kısmı 1976-1980 döneminde % 42,91 ile TMO'na aittir. Toprak Mahsul-leri Ofisinin dönem içindeki payı % 0,61 ile % 66,29 arasında büyük ölçüde dalgalanmıştır. Dönem ortalamasında ikinci sırada Etibank gelmekte ve dışsıtım miktarının % 30,92'sini göstermektedir. Dışsıtım payı dönem içinde oldukça istikrarlıdır. Şeker Fabrikaları A.Ş. % 4,35 ve Tekel % 2,13 paya sahiptir. Diğer kamu kuruluşları % 19,13 nisbetinde dışsıtım yapmışlardır. Devletin % 50'den az hisseli bulunduğu kurumların, devletin toplam dışsıtım miktarındaki payı % 0,41 ile oldukça düşüktür.

Devlet kurumlarının dışsıtım değerleri yıllara göre yükselmektedir. Devlet sektörü, toplam dışsıtım değerinin % 15,77'sini vermektedir. Devlet sektörü içinde dışsıtım değerindeki en yüksek pay % 24,96 ile Etibank'a aittir. Bunu % 24,00 ile TMO, % 20,62 ile Tekel ve % 17,92 ile diğer kuruluşlar izlemektedir.

Devletin dışalım miktar ve değerleri de önemlidir. Toplam dışalım miktarının ortalama % 43,95'i devlet kurumlarınca yapılmaktadır. Dışalım değerleri devamlı yükseliş içindedir. 1976-1980 döneminde toplam dışalım değerinin % 25,25'i devlet kurumlarınca yapılmıştır.

B- TÜRKİYE DİŞ TİCARETİNDE ŞAHİS FİRMALARI

Türkiye dış ticaretinde, dışalım ve dışsıtım yapmak suretiyle yer elan özel teşebbüs şahıs işletmeleri; şahıs firmaları olarak tanımlanmaktadır.

Şahıs firmaları Türk dış ticaretinde en geniş yere sahiptirler. Gerek Firma olarak adetlerinin çokluğu ve gerekse yaptıkları dış ticaret hacimleri bakımından diğer dış ticaret kuruluşlarına göre daha ileri durumdadırlar.

Şahıs firmaları dış ticaretin değişen ihtiyaçlarına göre tesli olunmakta ve ticaret hayatına katılmakta veya ticari hayatın başarısızlıkla sonuçlanması ile ticareti terk etmektedirler.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDE
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

Dış ticaret şahıs firmaları genellikle özel alanlara sahiptirler. Dışsattım yapanları ayrı ürünlerde çalışırlar. Yerleri ve adetleri ürünlere göre değişmektedir. Narenciy dışsattımında 3 adedi İzmir'de, 3 adedi Mersin'de, 1 er adedi Muğla ve İstanbul'da olmak üzere 8 ihracatçı mevcuttur. Tarım ürünleri ihracatçıları ürünleri hasat döneminde önce, aldıkları ihracat kredileri ile üreticiler ile bağıntı yaparlar ve ürünleri alırlar, mahsul olgunlaşınca toplarlar, sınıflarlar ve paketlerler. Şahıs firmaları yönde timde serbesttirler. Firmalar kendi isimleri ile anılırlar ve ürünleri bu isimlerle dış pazara sevk ederler.

Türkiye'de dış ticaret hayatındaki canlılık, şahıs firmaların her yıl tescil olunarak adedini devamlı olarak artırmaktadır. Ticareti terk eden firma sayısı da dönemler arasında artmakla beraber bu artış, artan tescil olunmuş firma sayısına göre daha düşük nisbettedir. İthalat ve ihracat firmalarının net artışı yıllara göre bariz şekilde kendini göstermektedir. Yıllık ortalama 720 adet firma bu iş alanına girmektedir.

Ülkemizde çeşitli bölgelerde dış ticaret yapan kuruluşların incelemesinden firma sayısının belirli bölgelerde önemli ölçüde arttığı izlenmektedir.

Dış ticarete yer alan firmalar içinde şahıs firmaları en büyük bölümü oluşturmaktadır. Burada bir örnek olmak üzere dışsattım yapmak üzere Adana Ticaret Odasına kaydolmuş firmaların hukuki durumu ele alınmaktadır (Tablo 6). Adana Ticaret Odasına 1981'de kayıtlı firma sayısı 390 olup, bunun % 66,15'i ile 258 adedi şahıs firmasıdır. Bunu % 13,08 ile 51 adet anonim ortaklık, % 10,00 ile 39 kolektif ortaklık, % 8,72 ile 34 adet limited ortaklık, % 1,03 ile adı komandit ortaklık, % 0,51 ile 2 adet adi ortaklık ve % 0,51 ile 2 adet kooperatif izlemektedir.⁽¹⁾

İhracata yönelen firmaların büyük bölümü şahıs firmaları ve ortaklıklarıdır. Bu firmaların çoğu küçük ve orta ölçekli firmalardır. Ancak Adana Ticaret Odasına ihracat amacı ile kayıt yaptırmış firmaların ticaret unvanları da incelendiğinde, bu konuda uzman olmayanların da ihracata yönelmiş oldukları görülmektedir.⁽²⁾

Yurdumuzda henüz düzenli bir dış pazarlama organizasyonu kurulamadığından şahıs firmaları dışsattım faaliyetini tamamen kendi başlarına, kendi görgü ve bilgileri ile ve ferdi imkânları ile gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.⁽³⁾ Bu yüzden dış satımcı firmalar zaman zaman aynı ürünle, aynı pazarda, aynı anda yer alabilmekte ve dolayısıyla kendi aralarında keskin bir rekabet yaratmaktadırlar. Ancak son yıllarda dış satımcı şahıs firmaları büyük bir firmanın etrafında toplanarak dış pazarlama holdingleri ve merkez pazarlama organizasyonları ile işbirliği yapmaya başlamaktadırlar.

(1) (2) Cemal Yükselen; İhracatı Araştırmada Küçük ve Orta Ölçekli Firmalararası İşbirliği Önemi, Çukurova Bölgesinin İhracat Potansiyeli ve İhracat Sorunları Semineri. AİTİA, Adana 1981, s. 105-106.

(3) Tamer Erdem; Tarımda İç ve Dış Pazarlama, Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu, İzmir 1981, s. 409.

Tablo : 6
İhracat Yapmak Amacı İle Adana Ticaret Odasına Kaydolan Firmalarını Hukuki
İhracat Yapmak Amacı İle Adana Ticaret Odasına Kaydolan Firmalarını Hukuki
Yapılarına Göre Dağılımı

Hukuki Yapı	Firma Sayımı	Nisbet (%)
Şahıs Firması	258	66,15
Anonim Ortaklık	51	13,08
Kollektif Ortaklık	39	10,00
Limited Ortaklık	34	8,72
Adi Komandit Ortaklık	4	1,03
Adi Ortaklık	2	0,51
Kooperatif	2	0,51
TOPLAM	300	100,00

Kaynak: Cemal Yök

Kaynak: Cemal Yükselen, İhracatı Artırmada Küçük ve Orta Ölçekli Firmalar Arası İşbirliği Önemi, Çukurova Bölgesinin İhracat Potansiyeli ve İhracat Sorunları Semineri, AİTİA, Adana 1982, s. 105.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDE
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KCOOPERATİFLERİN YERİ

C- TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE ŞİRKETLER

Türkiye dış ticaretinde şirketler, şahıs firmalarından sonra geniş bir yer almakta ve önem taşımaktadırlar.

Türk Ticaret Kanunu nun 136 ıncı maddesine göre şirketler; kollektif, komandit, anonim, limited ve kooperatif şirketler şeklinde görülmektedir. Ürünlerimizi dış ülkelerde satma işlerinde şirketleşme devletçe desteklenmektedir. Bu durum şirketleşmede artış sağlamaktadır. Dış ticarete kurulan şirketler, tüccarlardan oluştuğu gibi, tüccar ve üreticiden de oluşmaktadır.

Yeni kurulan şirketler; ticaret siciline tescil olunan ve Türkiye Ticaret Sicilli Gazetesinde kurulduğu ilân edilen şirketlerdir. Feshedilen şirketler, ticaret kanununda fesih için değinilen hallerden birinin gerçekleşmesi sonucu kapanan ve durumları Ticaret Sicilli Gazetesinde ilân edilen şirketlerdir.

Yeni kurulan ithalat ve ihracat şirket neveleri içinde en çok artış kollektif şirketlerdedir. Bunu anonim şirket izlemektedir. Daha sonra limited ve komandit şirketler gelmektedir. Kooperatif şirket kurulması ise 1971 yılından sonra durmuştur

Ticaret siciline tescil olunanlar ile, Ticaret Kanununda fesih için değinilen hallerden birinin gerçekleşmesi ile kapanan şirketler arasındaki fark, bu şirketlerin yıllık net artışını göstermektedir. Bu şekildeki şirket sayısında yıllara göre değişimler kadar, yıllık ortalama artış da devreler itibariyle önemlidir. 1971-1975 dönemindeki 125 adet şirket sayısındaki yıllık artış, 1975-1980 döneminde 222 adede çıkmıştır. Sermaye artışları aynı dönemlerde 86 milyon liradan, 315 milyon liraya yükselmiştir. Bu artışlar en çok kollektif şirketlerdedir. Bunu anonim, limited ve komandit şirket izlemektedir. Kooperatif şirket artışı yoktur. Belirli bir bölgede, dış ticarete yönelen firmalar içinde şahıs firmalarından sonra şirketler adet olarak ikinci sırayı almaktadırlar.

Hukuki yapıları bakımından Adana Ticaret Odasına kayıtlı firmaların durumlarını ortaya koyan incelemeye göre; firmaların % 33,34'ü yani üçte biri şirketlerdir.⁽¹⁾ Bunlar adet olarak daha az sayıda olmakla beraber, sermaye varlıkları bakımından nisbi olarak daha güçlüdürler.

(1) Cemal Yükselen; A.g.e., s. 105.

Yurdumuzda tarım ürünlerinin dışsatımında şirketleşmenin özel bir yeri olduğu görülmektedir. Yaş meyve ve sebze ve özellikle narenciye konusunda şirketleşme daha çok dikkat çekicidir. Dış ticaret ile ilgili şirketler, dışsatım için ürünü tüccardan veya üreticilerden ambalajlı veya ambalajsız olarak sağlamak ve dışsatım hizmetlerini tamamlayarak yurtdışında satmaktadırlar. Bu tip şirketlere bir örnek olarak anonim şirket şeklinde oluşan TÜDAŞ (Tarım Ürünleri Değerlendirme A.Ş.) verilebilir.

Firmalar ve şirketler dışsatımda daha güçlü olabilmek ve fiyatlarda aralarında birlik sağlamak ve üyelerinin hak ve menfaatlerini korumak amacı ile, İhracatçı Birlikleri halinde örgütlenmektedirler. Memleketimizde ürün pazarlamasında ve özellikle tarım ürünleri pazarlamasında kurulan ihracatçılar ve birlikleri artmaktadır.

Şahıs firmaları ile şirketlerden oluşan özel teşebbüs Türk dış ticaretinde miktar ve değer olarak daha önce de belirtildiği gibi en büyük paya sahiptir. İhracat miktarı yıllara göre dalgalanmakla beraber genel bir yükseliş içindedir. 1976-1980 ortalaması olarak yapılan 5 milyon ton civarındaki ihracatın, % 58,04'ü ile, 2,9 milyon ton kadarı özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde toplam 83 milyar liralık ihracat değerinin % 68,73'ü ile 57 milyar lirası özel teşebbüs işletmelerince karşılanmıştır. Dışsatımda şahıs firmaları ve şirketlerden oluşan özel teşebbüs faaliyetlerinin, ihracat miktarının toplam ihracatındaki payının yıllara göre genellikle % 50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Özel teşebbüsün sağladığı ihracat değerinin toplam ihracattaki nisbeti ise, bazı dalgalanmalarla beraber, genel bir yükselme içindedir. 1976'da % 70,01 olan bu nisbet 1980'de % 73,83'e yükselmiştir.

D- TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE KOOPERATİFLER

Çeşitli konularda olduğu gibi, kooperatifler konusunda da, dünya gençlik yılında gençlerin konu ile ilgilendirilmesi ve kendilerine kooperatifçilik hakkında bilgi verilmesi istenmektedir. Gerçekten 6-18 Ekim 1984 tarihleri arasında yapılan Uluslararası Kooperatifler Birliğinin 28 inci Genel Kurul Toplantısında; barış, gençlik yılı ve kooperatiflerarası ticaretin geliştirilmesi ile ilgili karar tasarıları görüşülerek kabul edilmiştir. Gençlik yılında gençlerle barış, kooperatif ve kooperatifler arası ticaret konularının işlenmesi önerilmektedir. Bu konuşmada kooperatiflerle dış ticaret konusuna ağırlık verilecektir.

Türkiye dış ticaretinde çeşitli tip kooperatifler yer almaktadır. Dış ticaret yapan veya amaçları arasında, dış ticaret yapılması da bulunan kooperatiflerin başlıcaları; Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Köy Kalkınma, Su Ürünleri ve Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDEN
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

Birlikleri, Hayvan Üreticileri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri, Temin ve Tevzi Kooperatifleri, Tedarik Kefalet Kooperatifleri ve Turizm Geliştirme Kooperatifleridir. Uygulamada dış ticaret ile ilgili kooperatiflerin tamamına yakın kısmı tarımsal faaliyet alanında bulunmaktadırlar. Bunlar Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Köy Kalkınma, Su Ürünleri ve Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve Birlikleridir.

Türkiye dış ticaretinde aynı ürünün; hem devlet ve hem de kooperatiflerce işlem görmesi haline, çok nadir olarak raslanılmaktadır. Bu bakımdan kooperatifler ile, kamu kuruluşları arasında, dış ticarete bir yarışma sözkonusu değildir. Buna karşılık, aynı ürün dışsatımında kooperatifler ve özel şirketler bir arada bulunurlar ve birbirleri ile yarışır. Dışarıda da aynı durum görülebilmektedir. Özel firmalar azâmi kâra ulaşmayı hedef alan kuruluşlardır. Kooperatifler dış ticaret faaliyetinde bulunsalar da, amaçları kârî azâmiye çıkarmak değil, ortaklarının ürünlerini zamanında toplamak, bunları en iyi şekilde işlemek ve değer kazandırmaktır. Böylece kooperatiflerin amacı ortaklarına hizmet etmek olmaktadır.

Dış ülkelere satılan tarım ürünlerinin önemli bir bölümü, yurtiçinde Tarım Satış Kooperatiflerince devlet desteği ile alınmaktadır. Bunların piyasada önemli etkinlikleri vardır. Üreticiler bu şekildeki kooperatiflere, adeta devletin alım yeri gözü ile bakmaktadırlar. İhracata dönük ürünlerin dışındaki ürünleri pazarlayan kooperatiflerin piyasadaki etkinlikleri ise çok zayıftır.

Devletin kooperatifler yolu ile desteklemeye tabi tuttıkları ürünlerin kooperatiflerce alınan miktarları, üretimin büyük bir bölümünü oluşturur. Örneğin 1980'de fındık ve ayçiçeği üretiminin % 48'e varan kısmı destekleme politikası ile kooperatiflerce alınmıştır. (Fındıkta da buna benzer bir büyüklük vardır). Bu nisbet gül çiçeğinde % 88'e yükselmektedir. Kuru üzüm üretiminin % 35'i, antepfıstığı üretiminin % 30'u, yaş koza üretiminin % 15'i ve incir üretiminin % 10'u, devlet desteğince kooperatiflerce pazarlanmaktadır. Ancak son yıllarda devletin fiyat yolu ile desteklemesi azalma eğilimindedir.

Kooperatifler ülkemizin klasik ihraç ürünleri yanında su ürünleri, yaş meyve ve sebze gibi yeni ürünlerde de faaliyet gösteren bir alana yönelmektedirler. Ancak toplam ihraç miktarında yıllara göre önemli dalgalanmalar olmaktadır. 1976-1980 döneminde kooperatiflerce yapılan ihracatın yıllık ortalama miktarı 324 bin ton kadardır. Türkiye'den ihraç edilen mallar arasında kooperatiflerce ihraç edilenlerin nisbeti % 3,36 ile % 8,91 arasında değişmektedir. 1976'da bu nisbet % 8,91 iken, diğer yıllar giderek azalmış ve 1980'de % 3,36 nisbetine düşmüştür. 1976-1980 yılları ortalaması olarak toplam ihracat miktarının % 6,50'sini kooperatiflerce yapılan ihracat meydana getirmiştir.

Tablo : 8
Kooperatif ve Diğer Sektörlerce Yapılan İhracat Değerlerinde Sektörlerin Payları (1976-1980)

Sektörler	1976	1977	1978	1979	1980	1976-1980 Ortalaması
1- Kooperatifler						
Tarım Satış Kooperatifleri	18,52	16,88	19,70	22,90	10,36	15,00
Köy Kalkınma ve Tarımsal amaçlı Kooperatifler	0,62	0,78	0,48	0,78	0,35	0,50
Toplam Kooperatifler	19,14	17,66	20,18	23,68	10,71	15,50
2- Özel Teşebbüs	—	70,01	69,17	60,42	59,22	68,73
3- Devlet Sektörü						
Devlet Kurumları	10,65	13,03	19,37	16,60	14,93	15,37
Devletin % 50'den az hisseli olduğu kuruluşlar	0,19	0,14	—	0,50	0,53	0,40
Toplam Devlet Sektörü	10,85	13,17	19,40	17,10	15,46	15,77
GENEL TOPLAM	—	100,00	0,03	100,00	—	100,00
	—	100,00	0,03	100,00	—	100,00

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDEN
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

Kooperatiflerce yapılan ihracatın değeri 1976'da 5,9 milyar liradan 1980'de 23,7 milyar liraya çıkmıştır. 1976-1980 dönemi ortalaması olarak yıllık ihracat değeri 13,9 milyar liradır. Kooperatiflerin yaptığı ihracat değerinde yıllara göre artış olmakla beraber, bunların toplam ihracattaki nisbetleri azalmaktadır. Gerçekten 1976'da toplam ihracatın % 19,14'ünü oluşturan kooperatif dışsatımı, diğer yıllar devamlı dalgalanmış ve 1980'de % 10,71 oranına düşmüştür. 1976-1980 dönemine yıllık ortalama olarak kooperatifler, toplam ihracatın % 15,50'sini yapmışlardır.

Kooperatiflerin çeşitli sektörler içinde, dışalımındaki yeri de yıllara göre değişmektedir.

Kooperatif dışalımını 1976'da 1,1 milyon tondan 1977'de 5,3 milyon tona çıkmış, bundan sonra azalarak 1980'de 71 bin tona inmiştir. Toplam ithalat miktarı içinde kooperatif ithalatının payı 1976-1980 ortalaması % 11,79'dur. Kooperatiflerin yaptıkları dışsatım değerinde yıllara göre bir artış vardır. 1976'da bu değer 480 milyon liradan 1980'de 6,3 milyar liraya çıkmıştır. Dönem ortalaması dışalım değeri 2,3 milyar liradır. Kooperatifler toplam dışalım değerinin % 0,58 ile % 2,05'ine vermektedirler. Dönem ortalaması olarak toplam dışalım değerinin % 1,18'i kooperatiflere aittir.

E- TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE KOOPERATİFLERİN ÜSTÜNLÜKLERİ

Karma bir ekonomide birlikte yer alan kamu, özel ve kooperatif kesimlerinin herbirinin, belirli görevleri vardır. Ekonominin özelliğine göre bu kesimler ağırlık kazanmaktadırlar. Ekonominin normal işleminde bu kesimlerin karşılıklı uyum içinde çalışmaları gerekir. Ekonomide belirli üretim ve dağıtım hizmetleri kooperatif biriminde örgütlenen ufak, ya da büyük kuruluşlarca taşınıırken, belirli işlemler, özel kesimce etkin bir şekilde yürütülebildiğinden, bu kesimce yüklenilmektedir.

Kooperatifler ülkemizin yarışmalı pazar sistemi içinde iyi çalıştıkları, kooperatif esaslarına göre işletilebildikleri takdirde, bu sistemin aksaklıklarını düzenleyebilecek kuruluşlardır. Bunlar ekonomide ve toplumda, bu görevlerini yerine getirecek şekilde, belirli ölçülerde yerlerini almışlardır. Yurdumuzda rekabetçi sistemin ortaya çıkardığı gelir dağılımı dengesizliği, kooperatiflerin oluşturacağı ekonomik işletmelerle, toplumsal ilkelerin gözetilmesi suretiyle, giderilebilme imkânına sahip olabilecektir.

Tablo: 9
Kooperatif ve Diğer Sektörlerce Yapılan İthalat Miktarlarında
Sektörlerinin Payı (1976-1980)

Sektörler	1976	1977	1978	1979	1980	1976-1980 Ortalaması
1. Kooperatifler	5,78	22,45	15,65	14,93	0,31	11,79
2. Özel Teşebbüs	54,44	47,07	49,68	47,29	25,57	44,26
3. Devlet Sektörü	37,78	30,48	34,64	37,78	74,12	43,95
GENEL TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kooperatif hareketinin temelinde, sermayenin, kooperatifin çalışma alanındaki hâkimiyetini ve haksız kazançlarını ortadan kaldırma için doğduğu düşünülürse, normal olarak kuru/luşunda ve işleyişinde de, piyasada aynı hizmetleri yerine getirmesi beklenmektedir. Böylece dış pazarlama için kurulan kooperatiflerde, dış ticaret hizmetlerinde çalışan şirketlerin, bu pazarlardaki hâkimiyetlerini, monopolist güçlerini, haksız ve aşırı kârlarını ortadan kaldırmaktadır. Kooperatifler, özel teşebbüs işletmesi ile rekabet koşullarını daha açık olarak yaratmakta ve aşırı kârları elimine etmektedirler. Kooperatifler aynı zamanda ortaklarının ürünlerine daha yüksek fiyatlar vererek, daha uygun pazarlarda, bunların daha yüksek fiyatlarla satışlarını yapmak suretiyle, elde edilen kârların ortaklarına dönmelerini sağlamaktadırlar.

Türkiye'de kuru ve yaş meyveler ile bakliyat gibi bazı alanlarda, kooperatif yoluyla dış ticaret yapıldığı halde, bazı ürün alanlarda dış ticaret henüz başlamamıştır.

Türkiye'de dış ticarete kooperatif hareketinin yayılmadığı ve gelişmediği diğer bir alan, hayvan ve hayvansal ürünler pazarıdır. Kooperatiflerin yer almadığı hayvan dışsatımında ihracatçılar, daha ziyade dış piyasanın isteklerine göre hayvan pazarlarından ve komisyonculardan seçerek aldıkları hayvanları ihraç etmektedirler. Van, Ağrı, Kars ve Erzurum ilinde gelişen canlı hayvan ihracatçı birlikleri, iyi bir dışsatım organizasyonu kuramamakta ve hayvan ve hayvansal ürünler Rusya, İran ve Suriye'ye değer fiyatı ile satamamaktadır.⁽¹⁾ Geniş hayvan yetiştiricilik bölgelerimizdeki hayvan ve hayvansal ürün varlıklarımızın iyi bir şekilde değerlendirilmesi ve yetiştiricilerinin pazarlık güçlerine sahip olmaları ve piyasaların düzenlenmesi, bu faaliyet alanında kooperatiflerin kurulması ile mümkündür. Amaçları arasın-

(1) Ali Rıza Karacan; Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvan ve Hayvansal Ürünler Pazarlama ve İhracatında Tarımsal Kooperatiflerin Rolü, Erzurum 1975, s.11.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDE
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

da ürünlerin kalitesini iyileştirmek, satış kapasitesini artırmak, ortaklarının ürünlerini uluslararası piyasalarda en iyi fiyatlarla satışının sağlanması yer alan Tarım Satış Kooperatiflerinin, bu alanda da kurulması yararlı olacaktır.

Ülkemizde ürünlerin üreticiden alınıp işlendiği ve dış pazarlamasının yapıldığı alanlarda kooperatif, üretici ortaklarının ürünlerini değerlendirmekte ve aynı zamanda piyasada düzenleyici rolü oynamaktadırlar. Buna örnek olmak üzere fındık alımı ve dış pazarlaması gösterilebilir. Tüm fındık üreticilerinin % 92'sinin Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine ortak oldukları ve birliğin ihracat durumuna göre, ürünün % 40-70'ini almak suretiyle, piyasaları tayin ettiği görülmektedir.⁽¹⁾

Türkiye'nin dış ticaretinde kooperatiflerimizin sağladığı diğer bir üstünlük, yeni iş alanları açmış olmalarıdır. Üretici, kendi kooperatifinde iş bulabilmekte ve çalışabilmektedir. Bugün yurdumuzda 10 milyonu aşkın nüfus, geçimini kooperatifler sayesinde sağlamakta veya ürünlerini kooperatiflerde değerlendirmektedir. Uğraşı alanına giren tarım ürünlerinin dörtte biri kadarının, kooperatiflerimizce ihraç edildiği⁽²⁾ düşünülürse, bunlara kazandırılan değer yönünden kooperatiflerin üstün yönleri belirtilmiş olur.

Türkiye'de kooperatifler, bir taraftan ortak ürünlerini dış pazarlarda satmak, diğer taraftan kooperatiflerin ve ortaklar için makina, teçhizat ve girdi satın almak suretiyle dış ticarete, hem dışsattım ve hem de dışalım yoluyla katılmakta ve ticaretin gelişmesine etkili olmaktadır. Türkiye'de kooperatiflerin, dış ticaretin gelişmesine etkisi geçmiş yıl verilerinin incelenmesi ile görülmektedir. Gerçekten 1976-1980 dönemi yıllık ortalaması olarak kooperatiflerce yapılan dışsattım miktarı, toplam dışsattım miktarının % 6,50'sini, dışsattım değeri ise, toplam dışsattım değerinin % 15,7'sini oluşturmaktadır. Dışsattım değerindeki payın, miktardaki paya göre yüksek oluşu, kooperatiflerin ürünleri dış ülkelerde değerlendirme yönünden genel olarak etkili olduğunu göstermektedir.

Kooperatiflerin dış pazarlamadaki/tesiri, pazarlama konusu ürün adedinin artmasını da sağlamaktadır. 1971-1975 döneminde Türkiye'de başlıca 19 tarım ürünü, kooperatiflerce dışsattım konusu yapılmakta iken, çeşit adedi 1976-1980 döneminde 26'ya yükselmiş ve dışsattım değeri artmıştır.

(1) Dinçer Asena; Türk Tarımında Ana Ürünler, Türkiye 2, İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu, İzmir 1981, s. 214.

(2) Nurettin Hazar; Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği, T.K.K. IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi. Ankara 1981, s. 53.

Önemi ve büyüklüğü ülkelere göre değişen dışalımda kooperatifler, Türkiye toplam dışalım miktarının % 12 kadarını oluşturmaktadırlar. 1976-1980 döneminde Türkiye toplam dışalımının Türk Lirası olarak değerinin % 1,28'i kooperatiflerce sağlanmıştır.

Kooperatifler dış ticaret yoluyla milli ekonomiye, ihraç ve ithal edilen mal ve hizmet yönünden ve bunların değerlendirilmesinde yaratılan iş alanı ve istihdam (işlendirme) yönünden de önemli katkılarda bulunmaktadır. 1976-1980 yılları ortalaması olarak dışsatımı yapılan 4,9 milyon ton malın, 26 kalem çeşitten oluşan 323 bin tonu kooperatiflerce yerine getirilmekte ve bir önceki döneme göre yılda ortalama % 1,25 fazlası ile toplam dışsatımın % 6,5'ünü gerçekleştirmektedirler. Kooperatifler ayrıca, dış piyasalarda ürünleri daha iyi tanıtmakta ve devamlı pazarlar elde etmektedirler. Kooperatifler yaptıkları dışsatım ile, 1976-1980 döneminde yıllık ortalama olarak, kooperatiflerce dışsatımı yapılan ürün çeşitlerinin bütün sektörlerce yapılan toplam dışsatım değerlerinin % 31,3'ünü sağlamaktadırlar.⁽¹⁾

Ürünlerin iç ve dış piyasalara hazırlanmasında gerekli görülen makina ve girdilerin dış ülkelerden, doğrudan doğruya kooperatiflerce imâl edilen yerlerinden ucuz olarak satın alınması ile milli ekonomiye katkılar yaratmaktadır. 1976-1980 döneminde yıllık ortalama olarak 2,5 milyon ton ve 2,6 milyar liralık dışalım kooperatiflerce gerçekleştirilmiştir. Kooperatifler toplam dışalımın % 11,79'unu yapmakla ve dışalım değerinin % 1,28'ini ucuz olarak sağlamakla milli ekonomiye katkıda bulunmaktadır.⁽²⁾

Kooperatifler dış pazarlar için daha kaliteli ve standard mal hazırlamaya çalışmaktadırlar. Ülkemizde daha kaliteli mal üretme fikri, kooperatiflerden ortaklara ulaşmaktadır. Kooperatiflerin standard mal hazırlamaları, ürünlere yeni değerler kazandırmaktadır. Kooperatifler dış ülkelerde devamlı alıcılar tutarak, dış pazarlama kanallarından malın akıcılığını geliştirmektedirler. Dış ülke alıcıları ile devamlı temas edilmesi, teknolojik yeniliklerin ve ileri pazarlama tekniklerinin yurda girmesi kooperatiflerce kolaylaştırılmaktadır.

Sonuç olarak, yurdumuzda gençlerin de geniş ölçüde iş ve çalışma alanı bulacağı dış ticaret kuruluşları, gerek aralarındaki ilişkiler ve gerek herbirinin geliştirilmesi yönünden yapılması lüzumlu olan büyük işlere ve alanlara sahiptir. Bu hizmetlere, zaten tabiatlarında girişimci olan gençlerimizin bilgi olarak girmeleri büyük önem taşımaktadır. Tüm dışsatım kuruluşları, ancak modern işletmecilik kurallarının işletilebildiği organizasyon yapısına kavuşturulduğu ve modern işletmecilikle işletildiği ve yönetildiği zaman beklenenler elde edilebilir. Bu da bilgi ile sağlanır.

(1) 2) Turan Güneş; Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları. TKK Yayınları, No: 49, Ankara 1983.

GENÇLERİN EKONOMİK KALKINMA İLE İLGİLERİ YÖNÜNDEN
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE BU YAPIDA
KOOPERATİFLERİN YERİ

Gerçekten Türkiye dış pazarlamasında üretimden dışsattım ve son pazarlamaya kadar uzanan ve birbirini tamamlayan, birbirinin verimliliğini artıran birçok hizmetlerin getirilmesi ve geliştirilmesi gereklidir. Bu hizmetlerin tüm tarafların ortak menfaatları doğrultusunda, uyumlu bir biçimde ve bir bütünlük içinde ele alınması, yurdun kaynaklarının kullanımı ve etkinliği bakımından son derece önemlidir. Bu bütünlük ancak uygun bir örgütlenme ve etkin bir dışsattım organizasyonu ile sağlanabilir. Bu amaçla gerekli mevzuat değişikliği yapılarak, dışsattım ile ilgili kuruluşlar derlenip toparlanmalı, ikilemlere yol açan hususlar kaldırılmalı ve kuruluşlar arasında hayati bağlar kurulmalıdır. İlgili kuruluşlarda; devlet, özel kesim, kooperatif ve üretici işbirliği temel kuralına yer verilmelidir. Devletin önderliğinde özellikle geleneksel dışsattım tarım ürünlerimiz için pazarlama kurumu veya bordu denilen üç kesimin yer aldığı ve dış pazarlamayı düzenleyici kuruluşun kurulması çalışmalarına başlanılmasında büyük yarar vardır.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim. Sorulacak sorulara cevap vermeye çalışacağım.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ASENA, Dinçer; Türk Tarımında Ana Ürünler, Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu, İzmir 1981.
- DEMİRCİ, Rasih; 28'inci İ.C.A. Toplantısının Ardından. Karınca, Aralık 1984.
- DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Yayın No: DPT, 1974, Ankara 1985.
- EGE, Rıdvan ; 1985 Yılında Gençliğin Sorunları, Milliyet 9 Ocak 1985.
- ERDEM, tamer ; Tarımda İç ve Dış Pazarlama, Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu, İzmir 1981.
- GÜNEŞ, Turan ; Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları. TKK Yayınları No: 49, Ankara 1983.
- GÖNÜL, Vecdi ; Gençlik Yılında Neler İşlenecek. Milliyet 14 Şubat 1985.
- HAZAR, Nurettin; Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği. TKK, IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi. Ankara 1981.
- KARACAN, Ali Rıza; Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvan ve Hayvansal Ürünler Pazarlama ve İhracatında Tarımsal Kooperatiflerin Rolü. Erzurum 1975.
- MARANGOZ, Cafer; Gençliğin Bilim Hedefine Koşması Teşvik Edilmeli. Milliyet, 27 Şubat 1982.
- Türk İş Adamları Derneği ; İhracat Raporu, Yayın No: T/81, Ağustos 1981.
- YÜKSELEN, Cemal; İhracatı Artırmada Küçük ve Orta Ölçekli Firmalararası İşbirliği Önemi. Çukurova Bölgesinin İhracat Potansiyel ve İhracat Sorunları Semineri, AİTİA, Adana 1982.

Tarım Ekonomisi Bölümü Çalışmalarından
KÖY GENÇLİĞİ VE KÖYLERİMİZDEKİ DEĞİŞMELER

Rauf ARIKAN*

Özet

Gerek toplam nüfusun, gerekse faal nüfusumuzun yarısından fazlası kırsal kesimde ve köylerde yaşamaktadır. Yasalarımıza göre nüfusu 2000'ne kadar olan yerleşim yerleri köy addedilmekte ise de kalkınma planlarımızda ve iktisadi raporlarda 10.000'ne kadar nüfuslu yerler kırsal kesim olarak adlandırılmaktadır. Fonksiyonel olarak daha anlamlı olduğu için bu araştırmada da 10000'ne kadar nüfuslu yerler köy ve kırsal kesim olarak alınmıştır. Kırsal kesimde halen 35 bin kadar köyle beraber toplam 80 bin civarında da irili ufuklu yerleşim yerleri bulunmaktadır.

Köy-şehir farklılığı ve köylerimizdeki değişimleri yönlendiren faktörler köy gençliğini de etkilemektedir. Köylerimizde yaşayan 12 milyon kadar genç, devam etmekte olan sosyo-ekonomik değişimlerden derin şekilde etkilendiği anlaşılmaktadır. İç ve dış kaynaklardan doğan sosyal, kültürel ve teknolojik değişimlerin kontrol edilebilmesi ve arzu edilen istikamette olması önem taşımaktadır. Spesifik olarak köylerdeki gençliğin işsizlik ve eğitim meselesi ile genç bayanların kırsal faaliyetlere katılmalarının sağlanması öncelik taşımaktadır.

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi (Doç. Dr.).

KÖY GENÇLİĞİ VE KÖYLERİMİZDEKİ DEĞİŞMELER RAUF ARIKAN

Giriş

Gençlik dönemi muhtelif yazarlar veya bilim dallarınca değişik şekilde tanımlanmaktadır. Tıp dalı için 12-24 yaş grubunu, sosyologlar 13-21 yaş grubunu gençlik dönemi sayabilmektedirler. Bu sebeple gençlik dönemi için kesin bir yaş sınırı koymak doğru değildir. Ancak bir mukayese kolaylığı sağlayabilmek ve mevcut rakamları daha iyi yorumlayabilmek, ya da takıbedebilmek açısından bir yaş grubunu ele alıp incelemek mümkündür. Birleşmiş Milletler 1985 yılını gençlik yılı olarak ilân ederken, konunun tanımlanmasını da yapmıştır. Birleşmiş Milletlerin yaptığı tanımlamaya göre 15 yaşından 25 yaşına kadar olan kişiler genç olarak tasnif edilmiştir. (Swanson and Claar, 1984) Bu tasnif sosyolojik, ekonomik veya coğrafik gerçekçiliği yansıtmaktan uzaktır. Ancak daha çok fonksiyonel bir amaç taşımaktadır. Çünkü bu yaş grubuyla daha somut ve problemleri daha belirgin ve problem yaratan bir grup ele alınmış olmaktadır. Zaten bu gruptak nüfusun, özellikle gelişmiş ülkelerde karşılaştığı ve ortaya çıkardığı problemlerin büyüklüğü 1985 yılının gençlik yılı olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Alkol ve uyuşturucu maddeler alışkanlığı, işsizlik, anarşiye eğilim, aile, okul ve çevreyle sürekli çatışma hertürlü disiplin ve otoriteye tepki bu problemlerden bazılarıdır. Bu problemlerin azaltılması veya ortadan kaldırılması için gençliğe yönelik programların üç esas noktaya dayanması uygun görülmektedir. Bunlar da katılma, kalkınma ve barış esaslarıdır.

Literatür Özeti

Köy gençliği ve köydeki değişmeler konusunda ülkemizde çok sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır. Elde edilebilen başlıca literatürden aşağıda kısaca bahsedilecektir:

1979 yılında köy gençliğini sosyolojik yönü üzerinde bir araştırma yayınlanmıştır (Atalay, 1979).

Tezcan (1981) ise, gençliği daha çok kuşaklar çatışması yönünden ele almıştır.

Kurtkan (1969), "Köy Sosyolojisi" adlı eserinde, köy-şehir farklılığı ve köylerdeki sosyo ekonomik özellikler üzerinde durmaktadır.

Türkiye'de aile yapısı, köy kent farklılıkları üzerinde durularak geniş şekilde Timur (1972) tarafından incelenmiştir. Bu çalışmada köyden şehire geçişin neleri değiştirdiği ortaya konulmaktadır.

Kırsal kesimde teknolojik değişimin sosyal yapı üzerinde etkisi ise Sofranko (1984) tarafından dile getirilmiştir.

Materyal ve Metod

Bu araştırmada materyal olarak Devlet İstatistik Enstitüsünden alınan veriler ile çeşitli araştırmalardan sağlanan sonuçlar kullanılmıştır.

Bu şekilde elde edilen verilerin tabulasyonu yapılarak mukayese yoluyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırma Sonuçları

Genç nüfusun ve gençliğin başlıbaşına ele alınarak üzerinde önemle durulmasını gerektiren birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebepler gençliğin sahip olduğu özelliklerle yakından ilgilidir. Bütün cemiyetlerde gençlik dönemi, düşünmenin ve geleceğe yönelmenin geliştiği ve kimlik arama çabasının yoğunlaştığı bir geçiş dönemidir. Daha durağan olan yetişkin hayata hazırlama bu dönemde başlar. Kendi durumu ile çevresindeki sosyo-kültürel değerler arasında bir bağ kurmaya çalışır. Gençin topluma karışma olayı devam ederken; karşı gelme, meydan okuma ve başkalarının yerini alma eylemleri ortaya çıkar. O halde gençler ve gençlik dönemi ile ilgili özellikleri aşağıdaki gibi özet olarak sıralamak mümkündür, (Tezcan, 1981):

- a. Gençlik, kişiyi cemiyete hazırlayan bir olgunlaşma ve geçiş dönemidir.
- b. İnsan hayatı doğumdan itibaren çocukluk, gençlik, yetişkin ve yaşlılık şeklinde dönemlere ayrıldığı takdirde, gençlik dönemi biyolojik, psikolojik ve toplumsal olarak bir gelişme ve olgunlaşma çağıdır. Biyolojik kurvenin en yüksek olduğu dönemdir.
- c. Gençlik, yenililere, değişikliklere, yeni tarzlara ilgi duyan kişilerden oluştuğu için geleceğe yönelik arayışlar içerisindedir.
- d. Gençlik, genel olarak ekonomik bakımdan aileye bağlı bir dönemdir. Bunun istisnaları olabilir.
- e. Yetişkinler realizm dediğimiz gerçekçiliği temsil ederlerken, gençler için, "gençlik idealizmi ve atılganlığı" denilen durum söz konusudur.
- f. Gençlerde hayal gücü bolluğu ve macera havesleri diğer yaş gruplarına göre daha fazladır.
- g. Bu şekilde dinamik ve arayış içerisinde olan gençliğin ona göre de çok yönlü ve çok sayıda problemleri vardır.

KÖY GENÇLİĞİ VE KÖYLERİMİZDEKİ DEĞİŞMELER

Yaş veya çağdan ileri gelen bu özelliklere sahip gençlik, ülkenin veya toplumun çeşitli kademelerinde yer almış olabilirler. Bu bakımdan öğrenci gençlik, kırsal kesim gençliği, gecekondulu gençliği, askerlik yapan gençlik, sporla uğraşan gençlik, çalışan gençlik, işsiz gençlik, yurt dışındaki gençlik gibi gruplandırmalar yapılabilir (Ege, 1985). Erkeklerin oluşturduğu gençlik, bayanların oluşturduğu gençlik de ayrı karakteristiklere sahip iki gruptur.

Birleşmiş milletlerin kabulüne uyarak 15-25 yaş grubunu gençlik nüfusu olarak aldığımızda, 1980 nüfus varlığımızın %22,4 ü olan 10 milyon genç vardır. Eğer 12-24 yaş grubunu alırsak, bu grup, nüfusumuzun %27,4'ünün teşkil eden 12.3 milyon kişi gençlik kesimini oluşturmaktadır.

1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre 15-25 yaş arasında 5 milyon kadar gencin köylerde yaşadığı ve kırsal kesim nüfusunun yaklaşık %20 kadarını oluşturduğu tahmin edilmektedir. (Cetvel 1). O halde, gerek tüm ülkede, gerekse kırsal kesimde nüfusun çok önemli bir bölümü gençlerden oluşmaktadır. Çağ ve sahip oldukları özellikler gereği, bu nüfusun önemi daha da artmaktadır.

Aslında kırsal kesim gençliğinin önemi ve sahip olduğu özellikler, kırsal kesimin (köylerin) yapısından kaynaklanmaktadır. Nüfusumuzun önemli bir bölümü kırsal kesimde bulunmakta ve köylerde yaşamaktadır. Son sayıma göre 25 milyon kadar nüfus 35268 köyde oturmaktadır. Gerçekte kırsal kesimde köy, oba, mezra, kom şeklinde yerleşim yerlerinin toplam sayısı 80 bine ulaşmaktadır.

Cetvel : 1 – 15-25 Yaş Arasındaki Kırsal Nüfus ve Toplam Kırsal nüfusa Oranı

	Erkek	Kadın	Toplam
15-25 Yaş Kırsal Kesim Nüfusu	2.416.455	2.679.987	5.096.352
Toplam kırsal Nüfusa Oranı (%)	20.04	21.70	20.88

Kaynak : DİE, 1980 Genel Nüfus Sayımında 10000'ne kadar nüfuslu yerler dikkate alınarak hesaplanmıştır.

RAUF ARIKAN

Bilindiği gibi kırsal kesimdeki nüfusun başlıca geçim kaynakları, topraktan yapılan (nebatî) bitkisel üretim, hayvancılık, ürün işleme şeklindeki mamülecilik ve köy el sanatları olmaktadır. Bunları tümü zirai üretilmektedir ve temelde toprağa dayanmaktadır. Toprakla uğraşarak insanlığın hayati ihtiyaç maddelerini temin etmek toprak ile bitkideki kudreti insan eliyle bir araya getirmekle mümkündür. Bu özel durumu dolayısıyla tabiatla kaynaşmak demek olan zirai faaliyet, bunu yapan insanlar üzerinde derin izler bırakır ve onların karakterlerini şekillendirir (Köylü, 1963). Kırsal alan ve şehirler arasındaki farklar zamanla azalmakla beraber, şehir köy farklılığı, ya da zirai faaliyetlerin diğer mesleklerden ayrıldığı bir çok noktalar vardır:

1. Yapılan işin ve çalışılan çevrenin farklı olması. Köyde oturanlar bitkiler, hayvanlar ve taibatla her zaman karşı karşıyadırlar ve çoğu zaman açık havada çalıştıkları için, iklim ve hava şartlarına daha mukavim ve sağlam bünyeli kimselerdir. Şehirlerde strese yolaçan birçok çevre faktörü köylerde yoktur.

2. Hane sayısı bakımından köyerimizin ortalama büyüklüğü 100 hane kadardır (Arıkan, 1983). Bu sebeple köylerde bir araya gelen nüfus kentlere göre az sayıda ve yoğunluktadır. Köy topluluğunun şehirden daha az nüfuslu olmasının iyi ve kötü tarafları vardır. Köyler daha dağınık yerleşim tarzı, şehirler ise daha iç içe ve yoğun yerleşmişlerdir.

Cetvel : 2— Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları, Yıllık Artış Oranları ve Köy Sayıları

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehirler			Köyler			
		Şehir Nüfusu	Toplam nüfusa oranı (%)	Yıllık artış oranı (%)	Köy Sayısı	Köy nüfusu	Toplam Nüfusa oranı (%)	Yıllık Artış oranı (%)
1927	13648	3306	24.2	—	40999	10342	75.8	—
1935	16158	3803	23.5	17.50	34067	12355	76.5	22.23
1940	17821	4346	24.4	26.72	33134	13475	75.6	17.34
1945	18790	4687	24.9	15.10	33153	14103	75.1	9.12
1950	20947	5244	25.0	22.47	33305	15703	75.0	21.49
1955	24065	6927	28.8	55.67	33857	17138	71.2	17.48
1960	27755	8860	31.9	49.21	34548	18895	68.1	19.53
1965	31391	10806	34.4	39.71	34740	20585	65.6	17.14
1970	35605	13691	38.5	47.33	35110	21914	61.5	12.51
1975	40348	16869	41.8	41.75	35228	23476	58.2	13.79
1980	44737	19645	43.9	30.47	35268	25092	56.1	13.29

KÖY GENÇLİĞİ VE KÖYLERİMİZDEKİ DEĞİŞMELER

3. Köylerde nüfus, şehirlere göre daha homojendir. Şehirlerde çok değişik sosyo-ekonomik tabakadaki insanlar bir araya geldikleri halde, bu farklılıklar köylerde hemen hemen yok gibidir. Gerçekten ziraat mesleği, özellikle küçük tarım işletmelerinde, her bakımdan büyük farklılıklara fizin vermeyen bir meslektir. Herkesin yaptığı işlerde ve kazanç seviyelerinde bir yakınlık vardır. Sosyal tabakalaşma ve farklılaşma köylerde yok denecek kadar azdır.

4. Nüfusun hareketliliği bakımından da köylerle şehirler arasında farklılıklar vardır. Doğum, göçler ve meslek değiştirmeler nedeniyle nüfusta meydana gelen değişiklikler nüfus hareketliliği (mobilité) demektir.

5. Organik bir üretim olan tarımsal üretim iklim ve toprak gibi tamamen kontrol edilemeyen faktörlerin etkisi altında (ve ayrıca diğer bünye özellikleri nedeniyle; sermaye yetersizliği, örgütlenme noksanlığı, sermayenin devir süratinin azlığı) olduğundan tarımdan elde edilen gelir diğer sektörlerle göre 1/3 ilâ 1/5 oranında daha düşüktür (Arıkan, 1981).

6. Sosyal ilişkiler ve sosyal dayanışma açısından da köyler ile kentler birbirlerinden ayrılır. Akrabalar, komşular ve diğer köylüler arasında belirli ilişkiler vardır. Zamanla azalmakla beraber, köyde oturanlar kendilerini birbirlerine bağımlı hissetmektedirler. Köyde öteden beri yerleşmiş ortak gelenekler ve kurallar, sosyal ilişkilerin başlıca düzenleyicisidir. Karşılıklı yardımlaşma, dayanışma, güçsüz ve zayıfların korunması, köy ve komşu için bir çok fedakârlıklara katlanma köylerde daha belirgindir ve bunlardan sapmalar derhal farkedilmemek önlenmeye çalışılır. Bütün bunların sonucu olarak, kırsal kesim milli kültürün ve milli değerlerin daha bir yoğunluk kazandığı ve korunduğu kesimdir. Gelenekçi, muhafazakâr ve değişmelere karşı daha çekingen olduğu için, tarımsal nüfus ve köy halkı her türlü sosyal çalkantılara, iktisadi ve içtimai buhranlara karşı daha dayanıklı ve sağlamdır. Paylaşılan ortak bilgi ve deneyler köy halkının olaylar karşısında sağduyulu hareket etmesini sağlamaktadır.

2. Kırsal Kesimde ve Köylerdeki Değişmeler ve Bu Değişmelerin Gençler Üzerindeki Etkileri

Kırsal kesim gençliğinin halihazırdaki durumu ve sorunları üzerinde en büyük etken köylerimizde vuku bulan ve devam etmekte olan değişmelerdir. Burada değişme kelimesi, sosyal, kültürel, teknik ve ekonomik alandaki tüm değişmeleri kapsamaktadır. Cemiyeti oluşturan bütün teşkilât ve birimlerdeki değişmeler de kapsamak istenmektedir. Bu değişmeler sonucunda cemiyetteki bütün sistemler ve yapılan bir

farklılaşma içerisine girmiş olmaktadır (Güvenç, 1976, s.27).

Zamanımızda, islâm dini hariç tutulmak şartıyla, cemiyeti oluşturan bütün normların ve değer sistemlerinin sabit kalmadığı, değiştiği görülmektedir. İnsanların özeni, ilham kaynakları ve değer yargıları zamanla değişmektedir. Yeni gruplar (ekipler) oluşmakta, başka gruplar dağılmaktadır, liderlikler değişmektedir, güç ve etkiler başkaca yerlere kaymaktadır, davranış standartları başka şekle dönüşmektedir. Erkek ve kadının, gencin rolü, çocuğun rolü tedricen değişmektedir. Modern cemiyetlerde makinalaşma sebebiyle genç nüfusun işgücü olarak öneminin azalmakta olduğu ileri sürülmektedir. Bu değişimler normla ve kaçınılmazdır. Ancak önemli olan husus; bu değişimin sür'ati, kasten veya kazaen (kendiliğinden) vuku bulduğu ve cemiyet açısından müsbet ve önemli olup olmadığıdır.

2.1. Değişimin Temel Kaynakları (Safranko, 1984, s. 56-96).

İç Kaynaklar,

Bir kültür veya köy içerisindeki normal güçlerce sağlanır. Yaşlılara ve ölenlerin yerine yeni üyelerin doğum ya da göç yoluyla konulması gibi. Bu nüfus olayı, varolan kaynaklara olan talebi artırır, ayrıca da kültürel ayarlama ve benimsemeleri de gerektirir. Yenilikler, çatışmalar, liderlikte değişimler ve bayan tarımcılar lokal değişimlere yol açarlar.

Dış Kaynaklar:

Köyün dışından gelen güçlerdir. Bu güçler, haberleşme, eğitim, ulaştırma bağlarıyla etkilerini yayarlar; yol ve sokak yapımı, otobüs servisinin konulması, sinema, radyo, TV ve video'ya sahip olma, okul, cami yapımı, zabitanın ve sağlık hizmetlerinin kurulması konularında kentler köyleri yukarıda belirtildiği şekilde etkiler ve harekete geçirir. Bu hususlar özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırsal kesimindeki değişimlerin kaynakları arasındadır.

2.2. Değişim Çeşitleri:

a. Sosyal Değişim:

Sosyal sistemin yapısında ve işleyişindeki değişimlerdir. Fertlerin yaptıkları rollerinde değişim, fertlerin köydeki statülerinde değişim, sosyal ilişkilerde değişim, köydeki farklı grup ve kurumların görevlerinde değişimler bu gruba dahildir.

KÖY GENÇLİĞİ VE KÖYLERİMİZDEKİ DEĞİŞMELER

b. Kültürel Değişme:

Köyde sanat, değerler ve inançlar, bilim ve teknolojide herhangi bir şekilde olan değişmedir. Kişilerin çevreyle ilişkileri, gelenekleri, buluşları ve yasaları, paylaşılan ortak bilgiler, davranışlar, inançlar ve değerler bu sahaya dahildir.

Bunların tümünü kapsamak üzere "sosyo-kültürel" değişim kelimesi kullanılmaktadır. Sosyo-kültürel değişme, kırsal kalkınmanın bir gereği gibi düşünülmektedir.

Sosyo-kültürel değişmelerin çoğu, önceden planlanarak olmuş şeyler değildir. Tesadüfen ortaya çıkan buluşlar, kültürel akımlar, komşu gruplardan veya kültürlerden sızmalar, yeni teknolojilerin gelmesi, krizlerin, çatışmaların ve tabii afetlerin yol açtığı sonuçlar örnek olarak verilebilir. Bu yol, tarih boyunca değişmelerin çoğunun vuku bulduğu yoldur. Fakat, günümüzde halkın hayat standardını iyileştirmek, tarımı daha verimli hale getirmek amaçlandığına göre, değişme dediğimiz şey artık kasdi, yani planlı olmak zorundadır.

Planlı Değişme:

Planlı değişimin kırsal kesim için üzerinde önemle durulmaya değer olması 3 sebepten ileri gelir:

1. İlmî bilgiler ile elde mevcut teknoloji arasında bir boşluk vardır ve değişme olmaksızın bu boşluğun daraltılması mümkün değildir.
2. Bazı bölgeler, köyler, etkin gruplar ve tarımsal yöreler arasında değişimin sür'atı ve seviyesi bakımından farklılıklar vardır.
3. Arzu edilmeyen veya hesapta olmayan değişmelerin sonuçlarını düzeltmek, ya da hiç birşey yapılmadığından doğacak daha ağır problemleri azaltmak için planlı değişmeler zaruridir.

c. Teknolojik Değişme:

Müşahhas ve belirgin amaca ulaşmak, belirli ihtiyaçları karşılamak için çevrenin manipulasyonunu yapmak üzere ilmi kanunların makinalara, alet ve edevata, buluşlara; işlem ve tekniklere dönüştürülmesidir.

RAUF ARIKAN

Teknik alanda ortaya çıkan yenilikler ve bunların uygulamaya konulması köyleri ve tüm toplumu her yönüyle etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Modern tarım, ilmi ziraate sistematik olarak uygulayan buluşçu yenilikçi bir teknoloji gerektirmektedir. Çünkü, yeni teknoloji eski teknolojiye göre birçok yönlerden üstündür. Teknolojik değişme çokgüç olup zaman isteyen bir husustur. Ancak uygun şekilde yapılmıyayan teknoloji adaptasyonu (belirli yöreye uymayış, ulaştırmanın ve yardımcı hizmetlerin olmayışı, beklenmeyen kültürel mukavemet gibi nedenlerle) her zaman başarılı şekilde sonuç vermez.

Kırsal kesimde elektrifikasyon, üretimde makinalaşma ve yeni girdilerin artan şekilde kullanılması, ulaşım ve haberleşmenin yaygınlaşması, yükselen okullaşma oranı köylerde teknolojik değişmeyi süratlendirmektedir. Halen köylerimizin %60'ı elektriğe kavuşmuş, 1985 sonuna kadar %50'sine telefon bağlantısı sağlanmış olacaktır. 1960'larda yarım milyon tonun altında olan kimyevi gübre tüketimi 1983 de 8 milyon tona ulaşmıştır. Aynı dönemde traktör sayısı 40 binden 600 bine yükselmiştir. TV ve benzeri haberleşme araçlarının köylerin sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde etkisinin büyük olduğu ve kırsal kesimde talep yapısını önemli ölçüde değiştirmekte olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TEKLİFLER

Türkiye'de kırsal kesim gençliği, en çok etkilenen ve değişime müsait bir nüfus grubunu oluşturmaktadır. Türk toplumunun gelenekçi ve muhafazakâr bölümünü oluşturan köylerimizde, eskiden var olan formal ve informel eğitimin, köy gençliğindeki dinamizmi etkileyecek ve yönlendirecek şekilde geliştirilemediği gözlenmektedir. Diğer yandan gerek tüketim maddelerine, gerekse üretim girdilerine olan talep artışı, köylünün geliri ile karşılanamaz hale gelmiştir. Bu yüzden refah seviyesi ve gelir düzeyi düşen ya da işsiz kalan gençlerin, köylerden kaçmak arzularının önüne geçilemez hale gelmektedir.

Gerek bu değişmelerin, gerekse şehir-/köy farklılığından ileri gelen başlıca sosyo-ekonomik sonuçlar aşağıdaki gibi maddeler halinde verilebilir:

1. Cumhuriyet dönemindeki büyük okullaşma çabalarının sonucu olarak ülkemizde okulsuz köy hemen hemen kalmamış gibidir. Ancak eğitim açısından köy-şehir farklılığı ve kadın-erkek farklılığı devam etmektedir. Köylerde okuma yazma oranı %40, kentlerde ise %70 kadardır. Köylerde kadın nüfusun 2/3 ünün okuma yazma bilmediği tahmin edilmektedir. Zaten Türkiye genelinde okuyan gençlerin 2/3'ü erkek, 1/3'ü de kızlardır. Ortaokul, lise, üniversite çağında da okullaşma oranı kırsal kesimde, kentlere göre çok daha düşük düzeydedir.

KÖY GENÇLİĞİ VE KÖYLERİMİZDEKİ DEĞİŞMELER

Diğer yandan, tarımsal üretimle ilgili pratik eğitim, ev ekonomisi, grup çalışmaları ve kırsal yaşayış konularında köy gençliğinin yoğun bir eğitime ihtiyacı vardır. Bu alanlarda daha yaygın eğitim sunabilmek amacıyla tarımsal yayım teşkilatı etkili hale getirilerek genişletilmelidir. Tarımsal öğretim, eğitim ve yayım programlarında köydeki genç kız ve kadınların daha büyük oranda katılmalarının sağlanmasına özel itina gösterilmelidir. Tarım okulları ve fakültelerine daha büyük oranda kırsal kökenli öğrenci cezbetmeye gayret edilmelidir.

2. Aile biçimleri, aile büyüklükleri, beraber oturma, evlenme kararı, evlenme yaşı, akraba evliliği, başlık geleneği, nikah durumu, kadın erkek birlikte yemek yemegi durumlar da gençleri yakından ilgilendiren olgulardır. Bu konularda rakamlar verebilmek amacıyla Hacettepe Üniversitesinde yapılan bir araştırmadan faydalanarak aşağıdaki cetveller düzenlenmiştir. Cetvel 3'de görüldüğü gibi köylerde büyükanne, büyük baba, çocuklar ve torunların oluşturduğu ataerkil aile biçimi yaygın iken, kentlerde karıkoca ve bir-iki çocuğun oluşturduğu çekirdek aile biçimi daha yaygındır.

Cetvel 3. – Yerleşim Yerlerine Göre Aile Biçimleri (%)

Aile Biçimi	Ank.İst. İzmir	Büyük kentler	Kent	Kasaba	Köy	Türkiye
Çekirdek Aile	67.9	65.8	63.3	61.5	55.4	59.7
Ataerkil Geniş Aile	4.6	9.7	9.5	20.0	25.4	19.0
Geçici Geniş Aile	12.4	11.6	15.0	12.7	13.3	13.1
Parçalanmış, eksik Aile	15.0	12.9	11.9	5.7	5.9	8.3

Kaynak: S. Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, H.Ü. Yayınları No: D-15, Ankara, 1972, s.31

Cetvel 4'de aile büyüklüğü, evli oğulları ile oturmak isteyen babalar, evlenme kararı, nikah durumu, kızlarda ve erkeklerde ortalama evlenme yaşı, şehir-köy ayrımı dikkate alınarak verilmiştir. Cetvelde görüldüğü gibi, yerleşim yeri büyüdükçe ailedeki kişi sayısı azalmakta, kırsal kesimdeki gelenekçiliği ve muhafazakarlığı yansıtan özellikler ve davranışlar azalmaktadır.

Aynı araştırmada, akraba evliliğinin köylerde %35.7, kentlerde %17,1-19,1 olduğu, başlık geleneğini sürdürmelerin (başlık veren) köylerde %63.3; kentlerde ise

Cetvel : 4: Köy ve Şehirlerde Bazı Farklılıklar ve Değişmeler

Yerleşim Yeri	Ailede Kişi Sayısı	Evli oğulları ile beraber oturmak isteyen Babalar (%)	Erkeklerin Evlenmesinde son kararı veren (%)			Nikah Durumu (%)			Ortalama Evli Yaşı	
			Ebeveyn	Kendi	Diğer	Medeni Nikâh	İmam Nikâhı	İkiside	Kızlarda	Erkeklerde
3 Büyük Kent	4.1	30.8	13.2	81.1	5.7	54.1	5.1	46.6	18.5	24.0
Kentler	4.9	52.5	29.1	65.7	5.2	38.5	5.6	55.3	17.6	22.6
Kasaba	5.6	65.6	34.3	58.3	7.4	40.5	4.8	54.7	17.2	23.1
Köy	6.1	88.7	47.8	39.1	13.1	29.8	21.3	48.4	16.7	20.4
Türkiye	5.5	73.0	38.8	51.1	10.1	35.4	15.0	49.2	17.1	21.9

Kaynak: S. Timur, a.g.e., s. 34 vd.

KÖY GENÇLİĞİ VE KÖYLERİMİZDEKİ DEĞİŞMELER

%19,1-41.1 oranına kadar azaldığı bildirilmektedir. Köylerde ailelerin %13.3'ü, gelirlerin ise %2.4'ü yemeklerini ayrı yemektedirler. Köylerimizde yemekleri, ailedeki erkeklerin ayrı ve önce yemekleri, çocukların büyüklerden ayrı olarak sonra yemekleri gibi uygulamalara da rastlanmaktadır.

3. Yeni üretim tekniklerinin kırsal kesimde benimsenmesi ve dolayısıyla üretim artışları sağlanmasına rağmen (Demirci ve Arıkan, 1984), milletimizin sosyal ve kültürel gücünün geleneksel temsilçisi olan köylerimizde değişmeler kontrol edilememekte ve istenen yönde olmamaktadır. Kırsal kesimde eğitimsiz ve işsiz kalan gençlerin ileride çözümü daha güç meselelere yol açması kaçınılmazdır. Bu nedenle, kırsal kesimde alt yapıya ilişkin yatırımların yanında, köylerde sosyal organizasyonu güçlendirici, yeni iş alanları sağlayıcı ve mesleki eğitimle ilgili çalışmaların da yapılması gerekmektedir.

Summary

Rural youth and Changes in our Villages

More than the half of Turkey's population lives in the rural areas and and villages. Although small settelements up to 2000 population are considered as village in turkish laws, the units up to 10 000 population are to be taken as rural according to the development plans. So, in the turkish rural area, there has been about 35 000 villages consisting of fast 80 000 small settelement units.

Village and city differences as well as changes in the villages have been influencial on rural youth which is oabout 12.3 millions in number. Controlling or directing of social, cultural and technological changes originated from interior an exterior forces are of great importance. Especially, education and training of rural youth (including young women) should be realized, and their participation should be provided.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Atalay, B. (1976): Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma (Büyükgeçik köyü Araştırması, Erzurum,
- Arıkan, R., (1981): Tarımda Destekleme Politikası, 2. Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri, V. Cilt, s. 755-790.
- Ankan, R., (1981): Tarımda Destekleme Politikası, 2. Türkiye İktisat Kongresi Tebliğleri,
- Ankan, R. (1983): Küçüktarım İşlemlerinde Değişmeler ve İç Piyasadaki Etkileri, SEGEM tarafından düzenlenen Dünya'da ve Türkiye'de Küçük İşletmelerin Kalkınmadaki Rolü'', Sempozyumu Tebliği, 17-18 Ekim, 1983, Ankara (Teksir).
- Demirci, R. ve Arıkan, Rauf, (1984): Kayseri İli Tarım İşlemlerinde Makinalaşmaya İlişkin Sosyo Ekonomik Bir Değerlendirme, KOOPERATİFÇİLİK, Sayı 63, s. 15-40
- Ege, R., (1985): "1985 yılında Gençliğin Sorunları" Makalesi, Milliyet Gazetesi, 9 Ocak 1985
- Çivenc, B., (1976): Sosyal ve Kültürel Değişme. H.Ü. Yayınları, Ankara
- Köylü, K., (1963): Ziraat İktisadi-Zirai İşletmecilik, Cilt I, 4. Baskı, Ankara, Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları No: 31, Ankara
- Safranko, A.J., (1984): *Introducing Technological Change, The Social Setting* Swanson, B.E., and Clear, J.B., (1984):
- Safranko, A.J., (1984) : *Introducing Technological Change, The Social Setting*. FAO Agricultural Extension, Rome, s. 56-76.
- Swanson, B.E., and Clear, J.B., (1984): *The History and Development of Agricultural Extension*. FAO Agricultural Extension, Rome, s. 1-19.
- Tezcan, M., (1981): Kuşaklar Çatışması, Okuyan ve Çalışan Gençlik Üzerin Bir Araştırma, Ankara, 1981.
- Timur, S. (1972): Türkiye'de Aile Yapısı, H.Ü. Yayınları No: D-15, Ankara .

GENÇLERDE UYUŞTURUCU VE MADDE BAĞIMLILIĞI SORUNU

Doç.Dr.Erdal IŞIK*

Gençlik veya delikanlılık dediğimiz dönem, insan hayatının en fırtınalı devrelerinden biridir. Genç, bir yandan vücudundaki biyolojik değişikliklere uyum sağlamaya çalışırken, diğer yandanda kendi değer yargıları, düşünce ve duygularındaki değişimlerle dış dünyanın gerçekleri arasında uzlaşma sağlama çabaları içindedir. Ancak bütün bu olaylar, her gençte başarı ile çözümlenememekte ve bazı durumlarda kişileri ruhsal sıkıntılar içine itmektedir. Her insanın bu durumda göstereceği tepkiler, kullanacağı savunma mekanizmaları farklı olmaktadır. Bazısı ufak bunaltilarla bu bunalımlı dönemi atlatırken, bazıları psikiyatrik tedavileri gerektirecek şekilde etkilenmekte, bazı gençlerde çıkış yolunu alkol veya uyuşturucu maddeleri kullanarak, bunların arkasına saklanarak aramaktadırlar, bu da günümüzde özellikle genç kuşaktaki "uyuşturucu ve madde bağımlılığı" sorununun gittikçe büyük boyutlarda karşımıza çıkmasına neden olmaktadır.

İlaç veya uyuşturucu madde bağımlılığı, bu maddelerin kişide oluşturduğu gevşeme, kendini iyi hissetme gibi psikolojik etkileri yüzünden veya alınmadıkları zaman ortaya çıkan gerilim bunaltı gibi rarahatsızlıkları gidermek amacıyla sürekli veya zaman zaman alınmasıdır. Bağımlılığı, psikolojik veya fizyolojik bağımlılık olmak üzere iki gruba ayırabiliriz. Psikolojik bağımlılıkta kişi, bu maddenin zararlı etkilerini bildiği halde bu maddeyi kullanmaktan vazgeçememektedir. Fiziksel bağımlılıkta ise hem aldığı maddeyi sürekli olarak arttırmak gereğini hisseder hem de almadığı zaman çarpıntı terleme, titreme gibi fiziksel ya da sıkıntı, uykusuzluk, çöküntü gibi ruhsal belirtiler ortaya çıkar.

Bağımlılık yapıcı maddeleri başlıca şu gruplarda toplayabiliriz.

a) Afyon alkaloidleri: Morfin ve eroin denen maddeler bu grupta yer alırlar. Çok süratle bağımlılık oluştururlar. Amerikadaki iç savaş sırasında ağır kesici olarak kullanılan morfinin askerlerde oluşturduğu bağımlılık "asker hastalığı" olarak isimlendirilmiştir.

* Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi psikiyatri kliniği öğretim üyesi

b) Esrar Türü: Bu grupta esrar, marihuana, ve haşhiş denen maddeler bulunur. Ancak buradaki haşhiş ile morfinin elde edildiği haşhaşı karıştırmamak gerekir.

c) Kokain Türü: Koka adlı bitkiden elde edilir.

d) Barbitürat türü ilaçlar: Bunlar yatıştırıcı ve uyku ilacı olarak kullanılırlar. Ancak gereksiz şekilde ve belirli bir kontrol altında alınmadıklarında bağımlılık oluşturabilirler.

e) Uyarıcı (amfetamin) grubu ilaçlar: Zayıflama ilacı veya uyku kaçıracı olarak kullanılan bu maddelerde bağımlılık oluşturup ruhsal rahatsızlıklarda neden olabilirler.

f) Halusinojen maddeler: Görsel tipte daha fazla olmak üzere bazı hayaller oluşturan LSD. Meskalin gibi maddeler bu grup içinde yer alır.

Uyuşturucu ve madde bağımlılığında rol oynayan faktörlere göz atacak olursak, başta kişisel faktörlerin yani kişideki bu maddeye karşı olan yatkınlığı oluşturan ve onun kişilik yapısıyla ilgili etkenleri görmekteyiz. Bu kişiler genellikle sürekli bir iç huzursuzluğu duyan, iç kontrollerinde yetersiz, gerçeklik ilkesi yerine haz ilkesiyle hareket eden insanlardır. Yani "ben neyi, ne zaman, nerede ne şekilde istersem o olmalıdır" prensibiyle hareket ederler. Duygusal yönden bağımlı çocuğu, olgunlaşmamış, yetersiz bir kişilik yapıları vardır. Engellenmeye karşı tahammül-süzdürler, hayatın zorluklarına karşı gerçekçi çözümler bulma yerine, bu maddelerin yardımıyla oluşturdukları düş dünyasında hayali çözümler bulma eğilimindedirler. Temelde yatan bu korkularını cesaretsizliklerini bir ruhsal veya cinsel sorunu, başarısızlıklarını, bu maddeler aracılığı ile bastırmaya veya çözmeye çalışırlar. Bazılarında topluma bir tepki olarak bunların kullanırlar, örneğin hipi gruplarına girerler, bazıları bir intihar yolu, bir kendini yoketme yolu olarakta bu maddeleri seçebilirler. Gençlerin içinde buldukları dönemin özellikleride burada çok önemli rol oynamaktadır. Genç için artık aile bireylerinden çok arkadaş, arkadaş grupları bu grupların değer yargıları önem kazanmaktadır. Genç bu gruplar aracılığı ile kendi bağımsızlık çabalarında destek aramaktadır. Ancak olumsuz bir grup içinde ise sırf bu grup içinde kalabilmek dışlanmamak, onlara benzemek içinde kendi istemediği zevk almadığı halde diğer grup üyeleri kullanıyor diye bu maddeleri kullanmaya başlayabilir. Ailevi faktörler, ebeveynler yönünden bozuk bir aile düzeni, sürekli çatışma ortamı, gençle ebeveyn arasında olumlu bir iletişimin olmaması veya ailede bu maddeleri kullanan kötü örneklerin bulunmasında bağımlılık konusunda önemli roller oynamaktadırlar.

Ayrıca ekonomik problemler, toplumsal göçler, savaş ortamı toplumda bu maddelerin ticaretini yapan kişi veya grupların provakasyonları, toplumsal değişimler,

GENÇLERDE UYUŞTURUCU VE MADDE BAĞIMLILIĞI SORUNU

değer yargılarındaki zedelenmeler, toplumda dinsel ve ahlâki inanç kaybı, kültür yozlaşması gibi çeşitli toplumsal faktörlerde bu konuda olumsuz rol oynamaktadırlar.

Bu maddeyle ilk tanışmayı takibeden döneme "balayı dönemi" denir. Kişi kendini güçlü hisseder, sorunlarını karikatürize edebilir, sorunlarını hafife alır. Ancak bir müddet sonra bu güçlülük yerini güçsüzlüğe bırakır. Genç kendini daha zayıf daha bunaltılı veya zayıf hisseder ve bu durumu ortadan kaldırmak için daha fazla miktarda madde almak zorunda kalarak bir kısır döngü içine girer. Gitgide içinde bulunduğu toplumdan kopmaya başlar, bunların kullanan kişilerin oluşturduğu tekelere katılır, çalışma gibi geleneksel amaçlar terkedilir, bu maddeyi bulmak için hırsızlık, fuhuş hatta cinayet gibi antisosyal davranışlar ortaya çıkmaya başlar ve nihayet organizmadaki çöküntü, sefalet, araya giren bir hastalık vb. gibi bir nedenle ölüm meydana gelir.

İlaç bağımlılığından kurtulmak zor, ancak mümkündür. Özellikle bir hastahane ortamında ve doktor denetiminde, kişi bu maddeden uzaklaştırılır, gerekli medikal veya psikolojik tedaviler uygulanır, özellikle altta yatan nedenler ortaya çıkarılmaya çalışılır. Ancak oldukça uzun sabır ve inanç gerektiren bir tedavi olup hasta hekim işbirliği gerektirmektedir.

Sonuç olarak uyuşturucu ve madde bağımlılığı konusunda bilinmesi gereken gerçekleri şöylece özetleyebiliriz. Bilinmelidir ki bu maddeler hiç bir zaman, hiç bir sorunu halletmek için bir çıkış yolu değildirler. Bu maddeler bir boş zaman değerlendirme aracıda değildirler, zira sonuçta kişiyi yıkıma hatta ölüme bile götürebilmektedirler. Bu maddeleri kendimiz kullanarak bizden sonrakilere kötü örnek olmamız gerekmektedir. Gençlere yol göstereci olmalı ancak ondan toplumda oynaması istenen rol, ona zorla kabul ettirmeye çalışılmamalıdır. Zira bu gibi durumlarda hissedilebilecek yetersizlik suçluluk gibi duygular bu maddelere giren yolun kapısını kolayca açabilmektedir. Adli tedbirler yanında gençlerin ve ebeveynlerin bu konuda eğitilmesi bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu çok daha ucuz emin ve sağlıklı bir yoldur. Bu maddeleri kullanan kişileri toplumdan dışlamak onları yargılamak ve suçlamak yerine, bunları kullanmanın bir hastalık olduğu gerçeğini kabul ederek onları tedavi etme ve topluma kazandırma yoluna gidilmelidir.

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

Hakan KOÇ

A- TAKDİM

Bugün Türkiye'mizde Kooperatifçilik adı altında faaliyet gösteren çeşitli maksat ve gaye ile kurulmuş müesseseler olup; herbirinin kendine has ve çoğuda müşterek olan eğitim, finansman ve yönetim gibi başlıca meseleleri vardır.

Biz bu meselelerden yalnız "Eğitim" konusu üzerinde durarak, eğitimin kültür yapımız içindeki yerini ve önemini belirlemeye çalışacağız. Ayrıca, Cumhuriyet öncesi durumu değerlendirirken Türk'ün kendi milli sistemi olan "AHİ"lik ve onun eğitim anlayışından da bahsedeceğiz.

B- KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİNİN KAVRAM OLARAK AÇIKLANMASI

Kooperatifçilik eğitimi kavramını açıklamadan önce, genel olarak eğitim nedir? sorusuna cevap bulmaya çalışalım. Eğitimin günümüze gelinceye kadar pek çok tarifi yapılmış olup, bunlardan bazıları şöyledir;

Eğitim, "Eğitme işidir."

Eğitim, "Yetişkin neslin sahip olduğu kültürel kıymetleri bir plan ve gaye dahiinde, genç nesillere aşılacaktır."

Eğitim, istenmeyen insan davranışını müsbet yönde değiştirme ya da insana yeni davranışlar kazandırma işinin en verimlice nasıl yapılabileceğiyle ilgili bilgi, beceri ve

(*) 3 Mayıs 1985'de A.Ü. Çankırı Meslek Yüksek Okulu ile Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun müştereken düzenledikleri "Kooperatifçilik Günü" 'nde sunduğu bu tebliği, "Gençlik Sayı"ımızda genç bir ilim adamının çalışması olarak neşrediyoruz.

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

uygulamaları kapsayacak şekilde de kullanılmaktadır.

Eğitim kavramını açıklarken, felsefi görüşler bakımından eğitimle ilgili tarifleri de belirtmek faydalı olacaktır. Bunlar sırasıyla şöyledir;

İdealist anlayışa göre eğitim, "Hür ve şuurlu insanoğlunun Allah'a olan yükseltici uyum çabalarının devamlı faaliyetidir."

Realist anlayışa göre eğitim, "Yeni nesillere kültürel mirası aktararak onların yetişkinler toplumuna uyumlarını sağlayıcı faaliyetidir."

Pragmatist anlayışa göre eğitim, "Ferdin hayatını yeniden inşa yoluyla yetiştirme faaliyetidir."

Ralp W.Tyler'e göre eğitim, "Bir değiştirme faaliyetidir."

Eğitim sistemi ise, insan unsurunu ilmi şekilde ele alan, onu işleyen, yetiştirip şahsiyet ve meslek sahibi yapan bir mekanizmadır.

Yukarıdaki felsefi görüşlere ve son açıklayıcı bilgilere göre eğitim kavramı, "Ferdin davranışında kendi hayat tarzıyla ve arzu edilen değişikliği meydana getirmesi işidir."

Farklı görüşteki eğitimcilerin birleştikleri noktadan çıkarılacağı gibi eğitim, bir yetiştirme faaliyetidir. Bu faaliyetten geçen kişinin davranışlarında bir değişimin olması beklenir.

Söz konusu olan değişimin şüphesiz istenilen yönde ve istikamette olacağı açıktır. Eğitim kavramıyla ilgili yukardaki tarif ve açıklamalardan hareket ederek "Kooperatifçilik eğitimi"nden ne anladığımızı belirtmeye çalışalım.

Bilindiği gibi kooperatif kelimesi, Latince'de "Cooperatio" veya "Cooperari" kelimelerinden doğmuş ve bütün dünyaca kabul görmüştür. Bu kelime, kültür yapımız içinde "Birlikte iş görmek" ya da "işbirliği" manasında kullanılmaktadır. Bunun da ötesinde milli kültür yapımız incelendiğinde görülecektir ki, Türk milleti tarihinde birlik ve beraberliği kendine şiar edinmiş ve bu sayede asırlarca ayakta kalabilen köklü müesseseler meydana getirmiştir. Bu açıdan kooperatifçilik, milli bünyemize hiç de yabancı olmayan bir harekettir. Bu hareketin gelişmesi ve yaşabilmesi için eğitimin önemi büyüktür. Konunun önemini ekonomi politikacısı J.S. Mill'in şu sözü dile getirmektedir. "Eğitim, bütün insanlar için gerekli bir kavram, kooperatifler için de

faaliyette bulunabilmenin tek şartıdır."

Kooperatifçilik eğitimi, yukarıda sözü edilen eğitimle ilgili tariflerin ışığında, "Kooperatiflerin kendilerinden beklenen fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için başta kooperatif mensupları olmak üzere, topluma temel kooperatifçilik bilgilerinin verilmesini esas alan, milli yapıya uygun ve şuurulu değişiklik meydana getirme faaliyettir." şeklinde tarif edilebilir.

Bu manada kooperatifçilik eğitimi konuyu iki yönlü olarak ele almayı gerektirir.

1. Kooperatif ortaklarının eğitimi,
2. Toplum fertlerinin eğitimi.

Her iki durumda da eğitim çalışmasının düzenli olması ve kendisinden beklenen neticeyi verebilmesi için, eğitimde kullanılacak metod ve tekniklerin tesbit edilerek belli bir modelin oluşturulması gerekir.

Bu modelin oluşturulmasında, dünyanın diğer ülkelerindeki (Bilhassa kooperatifçilikte başarılı olanlar) tatbikatlar göz önüne alınabilir. Ancak bundan önce, genel eğitim kavramındaki "millilik vasfının" kooperatifçilik eğitimi içinde de düşünülmesi ve geliştirilmesi gerekir. O halde burada açıklanması gereken diğer bir kavramda "milli model" kavramıdır. Kooperatifçilik eğitiminde milli model oluştururken, faydalanacağımız ana kaynak Türk kültürüdür.

Türk kültürünü bütün değerleriyle tanımamız, aynı zamanda büyük Türk Milletinin milli varlığını ve öbür milletlere üstünlüğünü daha yakından görüp öğrenmemiz için Türk tarihini dikkatle incelememiz gerekecektir. Zira, Türk'ün hasletleri tarihin derinliklerinde gömülü bir hazine olarak saklı bulunmakta olup, bizlere düşen bunları araştırmak ve yapacağımız çalışmalarda bu değerlerin rehberliğinden yararlanmaktır. Bilmeliyiz ki, milletçe yaşayabilmek ve büyüüp gelişmek için, tarihimizden, geleneklerimizden ve topyekün milli değerlerimizden alacağımız örnekler vardır.

Çünkü kooperatifçilik hareketinin karakteristik vasıflarını koruyabilmesi, bu incelemeler neticesinde tesbit edilerek uygulanacak, eğitim hedef ve politikaları sayesinde mümkün olacaktır. Eğitim konusunun diğer önemli yönü ise, "Kooperatif ilkelelerinden birisi olmasıdır."

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

C – GENEL OLARAK KOOPERATİFÇİLİĞİN VE KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİNİN TARİHÇESİ

1. Dünyada kooperatifçilik uygulamaları ve Eğitim faaliyetleri:

Tarihin çok eski dönemlerinde basit anlamda kooperasyon hareketlerine rastlanır. İkel toplumlarda bile insanlar, ferdi olarak çözemedikleri zorluklar karşısında işbirliği yoluna gitmişler ve ekonomik manada birçok işleri başarmışlardır. Nüfusun artması, kıt kaynaklara karşılık ihtiyaçların çoğalması iş bölümünü ve meslek kavramını ortaya çıkarmıştır.

Toplumlar arasında farklı gelir gruplarının oluşması ve mesleklerin belirmesiyle insanlar arası işbirliği faaliyetleri de önem kazanmaya başlamıştır.

Eski çağ toplumlarında su ürünleri ile uğraşanlar ve bilhassa açık denizlerde balıkçılık yapanlar, insan gücü ve sermaye ihtiyaçlarını işbirliğine dayalı olarak karşılamışlardır. Mezopotomya'da tarımın geliştirilmesi bakımından, suyun düzenli bir şekilde kullanılması için bentlerin yapılması, korunması ve bunların onarımlarıyla ilgili çalışmalarda benzer niteliktedir.

Bütün dünyada, günlük hayatta sık görülen sıra ile sürü otlatımı, tarlada ve harmanda komşuların birbirlerine yardımı, kuyu ve kanal açma gibi çalışmalar çok eski devirlerden beri görülen yardımlaşma ve işbirliği şekilleridir. Avrupa'da (Almanya, İsviçre, Fransa, Avusturya ve İtalya'da) Alpler üzerinde görülen ortak süthaneler oldukça eski bir maziye sahiptir. Anadolu'nun her yerinde görülen ve tarihin eski devirlerinden beri varlığını koruyan ortak süthaneler, ortak çamaşırhaneler, ortak fırınlar, ortak çoban tutmalar, imece uygulamalarının gerek avcılık ve çobanlık döneminin yaşandığı çağlarda ve gerekse yerleşik tarımsal hayatın yaşandığı dönemlerde dayanışmacılık ruhunun yaşatıldığı her dönemde örfi hukuka dayalı ve ilkel kooperatifçiliği temsil eden farklı müesseselerin Türk dünyasının diğer bölgelerinde tatbik edildiği bilinmektedir.

Müesseseleşmiş kooperasyon hareketleri tarih'de belirgin bir şekilde esnaf kuruluşlarında (AHİ'lik) görülür. Bu kuruluşların yapısı ve özellikleri çeşitli yönleriyle daha sonra ele alınacaktır.

Dünyadaki kooperatifçiliğin bilimsel başlangıcı olarak kabul edilen, Robert Owen'in (1844) kooperatifçilik uygulaması ve bu kooperatifin tesbit ettiği ilkeler, bugün bile geçerli olan niteliklere sahiptir. Bu tarihten sonra diğer Avrupa ülkelerine (Fransa, Almanya gibi) yayılan kooperatifçilik anlayışı ve uygulamaları zamanla or-

HAKAN KOÇ

tak prensiplerin oluşmasını sağlamıştır. Bu tatbikatların hepsinin önem verdiği ilkelere birisi, "Eğitim" konusu olmuş ve geniş topluluklara bu hareketin yayılmasının eğitimle mümkün olacağı gerçeği benimsenmiştir. Robert Owen'in görüşlerinin temelinde ortam nazariyesi vardır. İnsanı, çevrenin eseri olarak kabul eden nazariye'ye göre, insanın hayat şartlarını düzeltmek çeşitli olup, devletin çıkaracağı sosyal muhtevalı kanunlar, üretim ve tüketim kooperatiflerinin kurulması bu tedbirlerin başlıcalarıdır."

2) Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Eğitimle İlgili Faaliyetler:

Türk kooperatifçilik hareketinin dünyadaki kooperatifleşme faaliyetleri içinde özel bir yeri ve önemi olup, bu konuyu milli kültür yapımız bakımından kendi seyri içinde ele alacak olursak, başlıca dört dönem halinde sıralayabiliriz.

- a) İslamiyet öncesi dönemler,
- b) İslamiyetle birlikte Selçuk'lu ve Osmanlı dönemleri,
- c) Osmanlı İmparatorluğundan sonra ve Cumhuriyete kadarki dönem,
- d) Türkiye Cumhuriyeti'nde kooperatifçilik ve eğitimi

Bu dönemlerin her biri ayrı araştırma konusu olmakla beraber, biz kısaca ve ana çizgiler halinde konuyu ele almaya çalışacağız.

a) **İslamiyet Öncesi Dönemler:** Bu dönemin hususiyetlerini ve birlikte iş görme anlayışını en açık bir ifadeyle Göktürk Hakanı Bilge Kağan dile getirmiş ve "Ey Türk Titre ve Kendine Dön, Sen Birlik olursan, üstte mavi gök çokmedikçe ve altta yağış yer delinmedikçe senin ilini ve töreni kim bozabilir." demiştir.

Bu tarihi emrin yanında, Türk milleti bilinen beş bin yıllık yazılı tarihi içerisinde ve yabancı hayranlığının olmadığı her dönemde, güçlü olmuş ve büyük devletler meydana getirmiştir. Bu birlik ruhunun önemini bütün Dünya'ya haykırırçasına ifade eden milletimiz için, kooperatifin hiç de yabancı olmaması ve benimsenmesinin sebebi de budur. Öte yandan, Doğu Türkistan'dan geçen ve eski ve en canlı Ticaret yolu (İpek yolu) nun yapımı da, insanlıktaki birlik ve beraberlik ruhunun diğer bir misalini teşkil eder. Ayrıca Türkler göçebe hayatı yaşadıkları dönemlerde de, birlik ruhuna göre hareket etmişlerdir.

Günümüzün bilimsel anlamdaki kooperatifçilik düşüncesiyle benzerlikten de öte aynılık taşıyan birlikte iş görme anlayışı, milli yapımıza uygun sosyo-ekonomik bir modeldir. Eğitim konusunda ise, tarihin o dönemki şartları içinde bazı çalışmaların olduğunu kabul etmek gerekecektir.

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

b) İslamiyetle Birlikte Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri: Tarihte unutulmayacak hadiseler vardır. Milli tarihimizin en önemli hadiselerinden birisi İslamiyeti kabul edişimizdir. Zira, İslamiyetin insanlığa getirdiği yüce esaslar ve bunların tebliğinde Türk Milleti kendini görevli Millet saymıştır. İşte bu anlayışla, bir asır kadar devam eden dış ve iç mücadeleler sonunda Selçukluların Anadolu'da Türk medeniyetini kurmalarını mümkün olmuştur. Bu medeniyetin tesisi için köklü müesseseler kurulmuş ve ilim adamı, şeyh, derviş ve sayvaşçı insanların faaliyetleriyle Türkleştirme hareketi tamamlanmıştır.

Bu faaliyetler içerisinde, Ahiyan-ı Rum, Gazian-ı Rum Abdan-ı Rum ve Alp-Gazi'leri adı verilen teşkilatların Anadolu'yu mânevî yapısıyla Türkleştiren unsurlar olarak ortaya çıktıklarını görüyoruz. Sosyal hayatın içinde halkın kültür hamurunu yoğuran bu guruplar Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında askerî teşkilatlardan geri kalmayan hizmetleri ile ön safta yer almışlardır. Anadolu'nun fethini gerçekleştirdiğini gördüğümüz Türkmen göçleri, başıboş, gelişigüzel hareket, saldırı ve akınlar şeklinde olmamış, Anadolu Vatan haline getirilmiştir. Çünkü bir milletin üzerinde yaşayacağı toprağı vatan yapabilmesi için, ona kendini vermesi gerekir.

Oğuz Türkleri Anadolu'da yerleştikleri zaman, İslam alemindeki Tasavvuf ceryanı değişik şekil ve biçim almıştı. Selçuklu Devletinin kuvvetlenmesi ile birçok Türk-İslam merkezi temelleşmiş ve İslam memleketlerinin genel ananesine uyarak, buralarda tekkeler kurulmuştur. Bu teşkilatlara İran, Mısır, Irak ve Suriye'den gelmiş umtasavvufiler ile Horasan ve Maverâün-nehir Türkleri arasından yetişmiş birçok der-visler, hatta orta Asya'dan gelme Hoça Ahmet Yesevi tarikatı mensupları ruh ve canlılık vermişlerdir. Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması adlı eserinde Mehmet Şeker bu konuyu şöyle dile getiriyor:

"Korkunun, meşakkatin siyasi ve içtimâî karışıklığın, iktisadî ve sosyal buhranın verdiği şaşkınlıkla kendileri için bir dayanak ve mânevî destek arayan Anadolu İnsanı, tarikat şeyhlerinin yanlarında sükuna kavuşmuşlar ve huzur bulmuşlardır. Devrin sosyal bünyesinde, Anadolu'da çok önemli rolleri olan bu tasavvuf neşesi yalnız toprağa bağlanmak şeklinde sonuçlanmamış. Aynı zamanda büyük bir medeniyetin kurulmasına da muhakkak ki yardım etmiştir."

Tuplumların huzuru için her zaman kişiler'de aranan ve istenen özellikler; iyi huyluluk, eli açıklık ve toplum yararını düşünmek gibi hususlardır. "Tarih bize bu alanda en üst seviyeye Türk'lerin ulaşmış olduğunu bildiriyor. "Bilhassa Arap bilginleri, ahlak ve sosyoloji alanında yazdıkları eserlerde bunu açıkça belirtmektedir. Nitekim büyük mutasavvuf ve sosyolog İmam Kuseyri (986-1072) Risaleivuseyriye adlı eserinde, "Fütüvvet Şamda; Lisan Irak'ta ve Doğruluk Horasan'dadır." diyerek milletin karakterini "Doğruluk"la ifade ediyordu.

HAKAN KOÇ

Türk milleti İslam öncesi değerlerini İslamiyetin yüce değerleriyle kaynaştırmış ve bir Türk-İslam terkiibini meydana getirmiştir. İşte, bu terkiibin en güzel örneği olarak kabul edebileceğimiz AHİ'lik müessesesi (Bugünkü anlamıyla sistem diyebiliriz.) XIII. Yüzyılda başta Ahi Evren (1172-1262) olmak üzere yukarıda sözü edilen şuur- lu çalışmalarla doğmuştur. Ahî'lik nedir? Kooperatifçilikle ve onun eğitimiyle niçin ilgilidir? Bu iki sorudan ilkinde Ahî'lik sisteminin tarifini ve mahiyetini diğerinde ise, eğitim anlayışını belirteceğiz. AHİ, Arapça "Ahi" sözünün müfredi olup, "Kardeş", "Kardeşim" manasına gelmektedir. Prof. M.Fuad Köprülü, bu teşkilâtın ismini "Ahıyye-i Fıryan (Genç Kardeşler) şeklinde kaydetmektedir. Ahiler, Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmakta ve memleketlerine gelen yabancıları karşılayıp onlarla ilgilenmekteydiler.

Ahi evlenmemiş, bekar ve sanat sahibi olan gençlerle diğerlerinin kendi aralarında bir topluluk meydana getirip içlerinden seçtikleri bir kimseye denir. Bu topluluğa da "Fütüvvet Gençlik" adı verilir. Kardeşler gündüzleri geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek üzere çalışırlar ve o gün kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip öndere verirlerdi. Bu para ile tekkenin her türlü ihtiyacı karşılanırdı.

Ahiler, Fütüvvet mesleğine bağlı olup, sanatlerini Hazreti Ali vasıtasıyla Hazreti Peygambere kadar ulaştıranlardı ve öteki mutasavvıfların hırka giymelerine karşılık bunlar, Fütüvvet şalvarı giyerlerdi. Ahîyân-ı Rüm-Anadolu Ahîleri adı ile kahramanlık tarihimizde de önemli bir yer tutan Ahîlerin birbirleriyle devamlı münasebette buldukları, şehrin ticarî hayatı ile sıkı sıkıya alakadar oldukları ve hatta, komşu yabancı devletlerin ticaret adamları ile de işbirliği yaptıklarını tarihi (İbn-i Batuta'nun Seyahatnamesi) kaynaklardan görüyoruz.

Bilgi, sevgi, karşılıklı dayanışma, sosyal yardımlaşma, yiğitlik, kahramanlık gibi insanlar için gerekli güzel vasıfları kendilerinde toplamayı başaran Ahîler, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında "motor güç" görevi yüklenmişlerdir.

Zira, bugünde toplumumuzda "orta sınıf" diye isimlendirilen ve nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan millî yapımızın kuvvetlendirilmesinin önemi, sık sık belirtilmektedir. Fütüvvet yoluyla başlayan bu hareket, esnaf kesiminin tamamını içine alan bir yapıya kavuşmuştur. Bilindiği gibi fütüvvet, "başkalarını nefsenden yüksek tutmak manasına gelmekte ve ayrıca cömertlik olarak da ifade edilmektedir."

Emekli Subay ve Kooperatifçi Refik Soykuç'un ifadesiyle "Ahîliğin bedeni, tarımcılık, dericilik, madencilik, sanatkarlık, taşımacılık, işletmecilik, yöneticilik ve kültür gibi Türklük değerleri, Ruhunu ise, İslamiyet ve onun yüce değerleri meydana getirmektedir." Yine aynı yazarın ifadesiyle; "Dünyanın en büyük ve uzun ömürlü

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

imparatorluklarından Osmanlı imparatorluğu sadece keskin kılıçlar, kuvvetli kol ile mi kurulmuştu ve yaşamıştı? Avrupa rönesansının ilham kaynağı ne idi? Reformları nelerden renk almıştı? Sosyal Güvenlik, sosyal adalet, kooperatifçilik, sendikacılık ve sigortacılık gibi kurumların kaynağı ne idi? "Bu soruların hepsine verilecek cevap Ahi'liktir.

Bu genel açıklamalarımızdan sonra, Ahi'liğin eğitim anlayışını ve kooperatifçiliğe olan yakınlığını belirlemeye çalışalım.

Ahi'lik bilim sahibi olabilmek için eğitimin yeterli, köklü ve devamlı olması gerçeğini benimsemiştir. Ahi'lik eğitimi iki yönlü olarak ele almaktadır:

1. Her meslek ya da sanat koluna âit olan ve kendi özelliğine göre, kendi kalfaları, ustaları ya da ustalar meclisi (Lonca) tarafından verilen "işbaşı" eğitimi.
2. Toplum hayatında ahi kişiye, yani esnafa lazım olacak genel bilgileri verme amacını güden "işdışı eğitim" dir.

Ahi kişilerin eğitiminde, zorlama değil, isteklilik ve hoşnutluk, temel ölçü olarak alınmıştır. Bilhassa, Çankırı ve çevresinde halen canlılığını koruyan "yâren" geleneği içerisinde, kendi hürriyetlerini her yıl iki üç ay gibi uzunca bir süre başağalara teslim eden sanatkar gençlerin de günümüz için dakkate değer bir içtenlik hâkim olmuştur ki, bu tatbikatda öğretim ve eğitim faaliyetinin en bariz örneğidir.

Esnafılık, Osmanlı İmparatorluğunda hükümdarı dahi içine alan bir kuruluş olmuş, Osman Gazi'den en son Padişahına kadar hükümdarların pek çoğu bir sanatı hakkı ile öğrenip hünerli bir usta ve bilgin olmuşlardır.

Yine bu dönemde, esnafın hile yapması halkı aldatması, sanatını kötü yönde kullanması gibi fiiller için ağır cezalar öngörülüyordu. Bu cezaları altılar denilen ihtiyar heyeti tespit eder, yiğitbaşı uygulardı. Büyük cezaları ise belde kadısı verirdi. Ancak, cezaların temel özelliği yıkım değil, eğitici ve ıslah edici olmasıdır.

Herkese emeğine göre nümanlanma (gelir dağılımı) tanınmış olan Ahi'lik, günümüzün kooperatifleşme hareketlerine yukarıdan beri sayılan temel değer ve ölçüler içinde ilgi duymuş, tarihin o döneminde, bugün kooperatif kuruluşların götürmeyi planladıkları hizmetleri en müessir şekilde yerine getirmiştir. Topluma iş ahlakını öncelikle telkin ettiği için kökleşmiş ve toplum yapısını güçlendirmiştir.

Konunun etraflıca incelenmesi halinde kooperatif ortaklıkların Ahi'likteki 'esnaf

HAKAN KOÇ

orta sandıkları'ndan başka bir şey olmadığı görülecektir. Avrupa'da böyle bir tatbika ancak 1840'lı yıllarda geçildiği gözönüne alınırsa, dünyadaki ilk kooperatifleşme hareketinin de Türkiye'de ve Türklerde başladığını kabul etmek gerekecektir. Bizce bu, gerçek bir değerlendirme ve objektif bakış açısıdır.

Ahlâk ve akıl ile beslenen, bilim ve çalışma ile güçlenen Ahl'likte; sadece Müslüman Türk toplumuna değil, hatta bütünü ile insanlık âlemine mutluluk verecek ülkü ve uygulamaların mevcut olduğu görülmektedir. Bu gerçeği şu sözler ne güzel dile getirmektedir:

"Unutulmuş ülkeler vardır, koynunda nice uygarlıkların nice zenginlikleri yatar..."

"Unutulmuş düzenler vardır, temelinde Dünya ve Âhret mutluluklarının sihirli formülleri saklıdır."

"Ve yine nice uyanık görünen uyurlar vardır; kendi öz değerlerini bırakıp umduklarını yabanda ararlar."

Biz ahliği deniz gibi engin, ay gibi parlak görüyor isek, acaba ölçümüzde bir yanılma mı oluyor, yoksa bir yaklaşma mı var?

c) Osmanlı İmparatorluğundan Sonra ve Cumhuriyete Kadar Olan Dönem: Osmanlı İmparatorluğu döneminin Eğitim Kurumlarından birisi de, komple bir teşkilat durumundaki "Medrese"lerdir.

İmparatorluğun gerilemeye başladığı dönemden itibaren, yukarıda karakteristik özelliği belirtilmeye çalışılan güçlü esnaf teşkilatı ve onun sahip olduğu ruh, zayıflamaya başlamış ve giderek olumsuz cereyanlar toplum dengesini bozmuştur. Nitekim, Osmanlı devlet adamları; II. Mahmut ve Tanzimat devirlerinde batının her alanında kesin üstünlüğünü kabul etmeyi çare olarak görmüşler ve devletin bütün müesseselerinde ıslahat yapmak lüzumuna inanmışlardır.

Maarif alanında yapılacak yeniliklere en büyük engel medreselerdi. Bilhassa 1830'dan sonra II. Mahmut'un açmış olduğu reform döneminin kendisinden öncekilere nazaran daha şuurlu ve cesaretli olduğu söylenebilir. Bu gelişmelerin sonunda ve 1838'de, "Medrese"nin eğitim fonksiyonu kaldırılmış ve 1839 "Tanzimat Fermanı"na kadar gelinmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın gerçekleştirmeyi düşündüğü reformları ve bilhassa maarif'le ilgili düzenlemeyi padişah abdülmecit'de destekliyordu.

Giderek karmaşıklaşan bu faaliyetler; 1854'deki İngiliz, Fransız ve Avusturya el-

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

çilerinin ağırlığında hazırlanıp ilân edilen "Islahat Fermanı" ile yeni bir safhaya gelmiştir. 1869'dan itibaren II. Abdülhamit devrinde eğitim konusunda önemli adımlar atılmış ve yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Bilhassa eğitim konusunda yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu giderek zayıflamış ve insan unsurunun gerektiği şekilde yetiştirilememesiyle kendini göstermiştir. Bu dönemde Batı'da gelişmeler aralıksız devam etmiş ve büyük bir teknik patlama olmuştur. Yine XIX. asrın ilk yarısında Avrupa'da bilimsel manada kooperatifçilik tatbikatı İngiltere'de (1844) ortaya çıkmış ve kapitalizme karşı bir hareket olarak Avrupa'nın diğer ülkelerine yayılmaya başlamıştır.

Diğer taraftan Selçuklu ve Osmanlı döneminin en güçlü müessesesi durumundaki AHİ'lik düzeninin unutulmak üzere olduğu bir dönemde, aynı ruh ve heyecanla batıdaki uygulamayı da gözden geçirip sentez meydana getiren Mithat Paşa, yeniden doğuş diyebileceğimiz şekilde kooperatifçilik hareketini MEMLEKET SANDIKLARI adıyla tatbikata koymuştur. (1863). İlmî seviyede bu tarihten sonra, kooperatifleşme hareketleri ve eğitimle ilgili çalışmalar ele alınmıştır. 1908-1918'li yıllarda, kooperatifçilik eğitiminin zamanının üç yüksek öğretim müessesesi durumundaki, İstanbul Ticaret Mektebi Alisi ile Hukuk Medresesi ve Mülkiye'de Teavün şirketleri bünyesinde işlendiğini görüyoruz. Ancak, bu dönemin savaş yıllarına rastlaması sebebiyle, beklenen gelişmeler sağlanamamış ve yeni Türk devletinin kuruluşuna kadar gelinmiştir.

d) Türkiye Cumhuriyetinde Kooperatifçilik ve Eğitimi: Yeni Türk Devletinin kurucusu Atatürk ve onun kadrosu, milletin içinde bulunduğu sıkıntıları çok iyi etüd etmişler ve bunun akabinde, köklü tedbirler almak suretiyle kısa zamanda büyük reformlar yapmışlardır. Atatürk, yeni Türk devletinin güçlenmesi için işaret ettiği muassır medeniyet seviyesini, Türk kültüründe ve onun sosyal yapısındaki öz değerlerinde görüyordu. Bunun için, müesseseler meydana getirmek gerekiyordu. Ancak, bu üesseselerin kurulabilmesindeki temel unsurlar belirlenmeliydi. Nitekim, kendi kültür yapımızın tanınması gerektiğini ve kalkınma için aranan ilk şartın ise, Milletin kendine güven duyması olduğunu belirtmiş ve bunu şu veciz sözcüyle dile getirmiştir:

"Türk Öğün Çalış Güven"

Bunun yanında, ekonomiyi güçlendirmenin önemini de Atatürk şu sözleriyle dile getirmektedir:

"Siyasî ve askerî muzafferiyetler, ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetlerle tetviç edilmezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz az zamanda sö-

HAKAN KOÇ

ner. Bu itibarla, en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve de edebileceği semerata nafiayı tesbit için iktisadiyatımızın, hakimiyeti iktisadiyemizin temin, tarsin ve tesii lazımdır".

Ekonomik kalkınmanın belirli araçları, kuralları ve temel ilkeleri olduğundan, bunları sistematik bir şekilde tatbik etmek gerekmektedir. İşte bu araçların en önemlilerinden birisi de kooperatifçilik'tir.

Atatürk bu konuda da engin bir görüş sahibi olarak şöyle demiştir. "Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi, zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir."

Kooperatifçilik ve eğitim konusundaki gelişmelerin bilhassa ele alındığı bu dönem, iki bölüm halinde inceleyerek ve günümüzdeki kooperatifçilik eğitiminin mevcut yapısını belirleyeceğiz.

a) Plânlı Kalkınma Öncesi Devre:

Cumhuriyet dönemi Türk Kooperatifçiliği, yukarıda işaret edilen anlayış çerçevesinde geliştirilmiş olup, genel ve özel kanunlara göre ele alınmıştır. Bilhassa, ziraat ve satış kooperatifleri sahasında büyük gelişmeler olmuştur. 1923'de tatbikine başlanan "İstihsal, alım ve satım ortaklık nizamnamesi, 1924'de "İtibari Ziraat Birlikler Kanunu", 1926'daki Türk Ticaret Kanunu", 1929'da 1470 sayılı "Ziraat Kredi Kooperatifleri Kanunu" gibi düzenlemelerin yapılmasıyla Türk Kooperatifçiliği giderek gelişme gösteriyordu.

1930-1934 yılları arasında "İstanbul İktisat ve Ticaret Mektebi" kooperatifçilik konusundaki eğitim ve öğretim çalışmalarına hem tahsil hem de konferans gibi ilmi çalışmalarla öncülük etmiştir.

1934'den 1950'ye kadar geçen süre içinde kooperatifçilikle ilgili yeni kanunlar çıkarılmış, 1934'de "Yapı Kooperatifleri" cereyanı şehirleşme hareketlerine paralel olarak gelişmiştir. 1863'den beri faaliyet gösterdikleri halde başarılı olamayan tarımsal kooperatifçilik uygulaması için, 1935'de iki ayrı ve önemli kanun çıkarılmıştır ki bunlar, 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ve 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri"ne ilişkin kanunlardır.

1938'de Esnaf ve Sanatkarları finanse etmek maksadıyla 2284 sayılı "Halk Bankası ve Halk Sandıkları" kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla, tarihi geçmişinde dünya-

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

nın en ciddi ve olumlu kuruluşu olan Ahî'liğin temel nüvesi durumundaki, Türk esnafı'nın canlandırılması sağlanıyor ve küçük sanat kooperatiflerinin kurulmasına imkân tanınıyordu. Bu yılların önemli gelişmelerinden birisi de, 1931 yılında İstanbul'da kurulup, daha sonra Ankara'ya nakledilen Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun kuruluşudur.

Eğitim alanında ise, 1934'den sonraki yıllarda Nazi Almanyasını terk etmek durumunda kalan ilim adamları ve kooperatifçiler Türkiye'ye çağrılmış, bunlardan Prof. G. Kessler İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde kooperatifçilik dersi verirken, Prof.E. Hirsch'de Ticaret Hukuku dersi bünyesinde kooperatif şirketler konusunu işlemiştir. Prof. Hirsch ayrıca, son Ticaret Kanunu'nun hazırlanmasında da alâka göstermiştir.

Bunun yanında, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Süheyl ERBİL'de Fakültesinde kooperatifçilik dersleri vermiştir. Yine aynı Üniversite'nin Ziraat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof.Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM'in de Fakültesinde ve Türk Kooperatifçilik Kurumu kongrelerinde eğitim ve öğretim konusunda hizmetlerde bulunmuş, halen de devam etmektedir.

Bu yıllarda, özel kooperatif eğitimi ile ilgili herhangi bir teşebbüs mevcut değildir. Ancak, Ziraat Bankası'nın Kredi Kooperatifleri memurlarının bilgilerini arttırmak gayesiyle düzenlediği kurslar, daha sonra Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nin eğitim çalışmalarıyla bütünleştirilmiştir.

İlk, Orta ve Yüksek öğretimde kooperatifçiliğe yer verme hareketi, gerek kooperatifçilik yayımlarında, gerekse Türk Kooperatifçilik Kongrelerinde tebliğ konusu olmuş, İlk ve Orta öğretim kurumlarında "Okul kooperatifçiliği" şeklinde tatbikata geçilmiştir.

Plânlı kalkınma öncesi dönemin etkili çalışmalarından birisi de, Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun Türkiye'de kooperatifçilik fikrini yaymak ve bu hareketi hızlandırmak için muhtelif zamanlarda seminer, kongre (1944, 1947, 1950, 1953, 1960 Kongreleri) ve konferanslar tertip etmesi, aylık "Karınca Dergisi" ve yayın hizmetleriyle tanıtma ve eğitim çalışmalarını sürdürmesidir.

Kooperatifçiliğimiz ve onun eğitimi konusundaki önemli gelişmelerin sağlandığı devre, 1961 Anayasası ve beş yıllık kalkınma planlarının hazırlanıp, tatbikatına geçildiği yıllardır.

HAKAN KOÇ

b) Plânlı Kalkınma Sonrası Devre:

1961 Anayasası, Kooperatifçilik ve eğitim konusunda getirdiği hükümlerle bu konuda Devlete görev vermiştir. Anayasanın 51. maddesi şöyledir:

"Devlet, Kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır."

Anayasanın bu emri istikametinde; Devlet, görevlerini daha rasyonel şekilde yerine getirmek gayesiyle, 1963 den itibaren tatbik etmeye başladığı kalkınma planlarında, kooperatifçilik konusuna yer verilmeye başlanmıştır. 1960'lı yıllarda kooperatifçilik eğitiminin resmî okullarda henüz ciddi olarak ele alınmadığını görüyoruz.

Birinci beş yıllık plânın uygulandığı sırada ve 1966 yılında, Türk ve Federal Almanya Hükümetleri arasında imzalanan anlaşmayla, Köyişleri Bakanlığının Koordinatörlüğünde Türk Kooperatifçilerinin Federal Almanya'da eğitim görmeleri sağlanmıştır.

Diğer çalışmalar ise, yukarıda verilen ana çizgiler dahilinde yürütülmüştür. Öte yandan, 1969 yılında kooperatifçilik bakımından oldukça önemli bir "Ana Kanun'un (1163) çıkarılmış olması ve bu Kanunun bünyesinde eğitim'e yer verilmesi yeni bir gelişmenin başlangıcı olarak görülmüyordu.

Aynı yıl, kooperatifçilik eğitiminin sağlanmasında önemli bir yeri olan T.C.Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğünün gayretleriyle, "Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Eğitim Merkezi" faaliyete geçmiştir.

Kooperatifçiliğe ikinci beş yıllık kalkınma planında da özel bir önem verilmiş ve kooperatiflerin meseleleri Devlet Planlama Teşkilatının yaptığı araştırmayla, tesbit edilmiştir. Bu planın 1970 yılı programında, ilk defa "kooperatifçilik eğitimi"ne yer verilmiş ve 377 numaralı tedbirlerde, Türk Kooperatifçilik Kurumunca oluşturulacak eğitim merkezine yardım yapılması, 579 numaralı tedbirde Kooperatifler Danışma Kurulu'nun faaliyete geçirilmesi, 580 numaralı tedbirde Ticaret Bakanlığı bünyesinde "Araştırma ve Eğitim birimi" kurulması ve 581 numaralı tedbirde ise, Eğitim ve Tanıtma Fonu'nun sarf şeklinin tesbiti hususları yer almıştır.

1969'da çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve kalkınma planları, kooperatifçilikte temel politikanın Ticaret Bakanlığınca tesbit edileceği öngörülmüştür. 1163 Sayılı Kanunun 80. maddesinde "Kooperatifler Danışma Kurulu"nun oluşturulması, 94. maddesinde ise kooperatifçiliğin tanıtılması ve eğitimi için Kooperatiflerin yıllık gelir-gider farkının %1'ini, Ticaret Bakanlığı emrindeki fona yatıracaklarına

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

dair bir hüküm getirmiş ve adı geçen Bakanlık bir yönetmelik hazırlamıştır. Bu dönemin eğitimle ilgili faaliyetlerini, 1970'den sonra ilgili Devlet kuruluşları bakımından şöyle sıralayabiliriz:

1970'li yıllarda kooperatifçilik konusunda Ticaret Bakanlığının görev alanındaki yetki ve ağırlık, 1965'lerden itibaren ülkemizde kurulup sayıları yıllar itibariyle hızla artan Köy Kalkınma Kooperatifleri sayesinde, Köyişleri Bakanlığı, yapı kooperatifçiliği yönünden İmar ve İskan Bakanlığı, Sanayi Siteleri bakımından Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Su ve Orman ürünleri bakımından Tarım ve Orman Bakanlıkları ile diğer Devlet kuruluşlarının da bu alanda önemli görevler yüklendiklerini görüyoruz. Ayrıca, 1970'de yürürlüğe giren 1196 sayılı "Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu" ve 1972'de 2836 sayılı kanunun yerine çıkarılan 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve birlikleri kanunları yürürlüğe girmiştir. Bilhassa 1581 sayılı Kanun ve bu kanunun getirdiği yeni hükümlerle, kooperatifçilik eğitimi Merkez Birliği seviyesinde ele alınmıştır.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planında ise, Devletin kooperatifçiliğe büyük önem verdiğini ve planın muhtelif bölümlerinde konunun işlendiğini görüyoruz. Planın öngördüğü hedeflerden birisi olarak, kooperatiflerin mevcut problemlerinin çözümünde destek olarak "Kooperatifler Bankası"nın kurulmasıdır. Bu planda, kooperatiflere teşkilatlanma ve eğitim konularında Devlet desteğinin sağlanacağı, kooperatif ortaklarının hak ve menfaatlarını koruyucu bir denetim düzeninin gerçekleştirileceği ve sun'î kooperatifleşmelerin önleneyeceği belirtilmiştir.

Üçüncü plan döneminin eğitimle ilgili en önemli icraatlarından birisi de, Orta öğretim kurumlarında ve Ticaret liselerinde kooperatifçilikle ilgili derslerin okutulması ve branşlaşmaya gidilmesidir.

Dördüncü beş yıllık kalkınma planında, kooperatifçiliğe büyük önem verilmiş ve eğitim konusunda, mesleki ve teknik öğretim kurumlarında yeni düzenlemelerin yapıldığını ve kooperatifçilik fikrinin geniş kitlelere yayılmasını sağlayarak özel uygulamalara gidildiğini müşahade ediyoruz. Bu yıllarda kooperatif sayılarında görülen artış ve devletçe sağlanan yardımların da arttığı söylenebilir.

Dördüncü plan dönemindeki bu gelişmeleru kubabil, kooperatif kuruluşların ideolojik huzursuzluklar içine girmeleri ve amaç dışı faaliyetlerde bulunmaları da bu dönemin tesbit edilen problemlerindendir. Eğitim ve öğretim kurumlarının faaliyetleri de mevcut yapıları içinde devam ettirilmiştir.

Üçüncü ve dördüncü plan dönemlerinde, Üniversitelerde ve 7334 sayılı kanunla

HAKAN KOÇ

kurulan İktisadî ve Ticari İlimler Akademilerindeki kooperatifçilik eğitimi devam ettirilmiş, bilhassa akademilerin bünyesinde oluşturulan "Kooperatifçilik Enstitüleri" ile kariyer sahibi kooperatifçilerin yetiştirilmesine çalışılmıştır. Bu arada Bakanlıkların bünyesindeki kuruluşlar, T.C. Ziraat Bankası, Türk Kooperatifçilik Kurumu ve diğer meslek kuruluşlarının seminer, konferans ve kongre çalışmalarında konunun önemi dile getirilmiştir. Öte yandan, daha önce sözünü ettiğimiz Türk-Alman teknik işbirliği anlaşması çerçevesinde, Köyişleri Bakanlığı bünyesinde 1975 yılında kurulan "Millî Kooperatifçilik Eğitim ve Araştırma Merkezi"de, kooperatifçiliğin gelişmesine temel olarak politika ve ilkeleeri tesbit edecek şekilde çalışmalarda bulunmuştur.

Ayrıca, bu kuruluş tarafından 1980 yılında yapılan genel ve teknik kooperatifçilik eğitiminin yanında, Kooperatif Yönetici ve öğretmenleri semineri düzenlenmiştir.

Bu kuruluşun öncülüğünde, Kooperatifler Bölge ve İl Müdürlüklerince, Genel ve Teknik Kooperatifçilik eğitim programları düzenlenerek uygulanmakta olup, bu eğitim faaliyetlerinden 189 675 kişi faydalanmıştır. Önem verilen konulardan birisi de, "Hizmetiçi eğitim" olmuştur.

12 Eylül 1980 harekatiyla ülkede sağlanan huzur ve güven ortamı ile, Kooperatifçiliğin mevcut problemleri tesbit edilmiş ve zararlı faaliyetlere son verilmiştir. Bu dönemde kabul edilen yeni Anayasa ile devletin kooperatifçiliğe bakış açısında belirgin değişikliklerin olduğunu görüyoruz. 1982 Anayasasının 171. maddesi şöyledir:

"Devlet Millî ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin arttırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır. Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamazlar ve siyasî partilerle işbirliği yapamazlar.

1985 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında, kooperatifçiliğin tarımsal üretimi arttırıcı bir araç olarak geliştirileceği belirtilmiştir.

Bu dönemin önemli kanunlarından birisi de şüphesiz ki 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'dur. Üniversitelerin yeni usul ve esaslarla teşkilatlanmalarına imkan tanıyan bu kanunla, Yükseköğretim kurumları birçok yönleriyle yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, Türkiye'deki 27 üniversitenin 16'sında, çeşitli Fakülte ve Yüksekokullarda kooperatifçilik eğitimi yapılmaktadır.

Bizde, A.Ü. Çankırı Meslek Yüksekokulu olarak, "Yüksekokul Kurulu"muzun kararıyla, iktisadî ve idari programlar bölümü "İşletmecilik" programına "Koopera-

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

tifçilik Bilgileri" dersini 1984-85 öğretim yılından itibaren koymuş bulunuyoruz.

D – NETİCE VE TEKLİFLERİMİZ

Kooperatifçilik eğitimi, ve bu kuruluşların toplum kalkınmasında faydalı araç niteliğine sahip olması bakımından son derece önemlidir. Kooperatifçiliğin dünya'da ve Türkiye'de gelişmesinde, eğitimin ilke ve hedeflerini tesbit etmek mecburiyeti vardır.

Bilindiği gibi, bugün memleketimizde Kooperatifçiliğin pek çok problemleri olup, bunların başında "eğitim" konusu gelmektedir, Zira, eğitimi ele alma ve gerektiği şekilde düzenlemeden, kooperatiflerden kalkınma aracı olarak faydalanmak mümkün değildir.

İnsanların ferdi menfaatlerine olan bağlılığı, haklarını zorbalıkla elde etme istekleri, birlikte iş yapmalarını engelleyeceğinden, bu noktada eğitilmeleri ve tam bir işbirliği havasında kaynaşmaları için eğitim gereklidir. Kooperatifçilik eğitimiyle ilgili tatbikat, günümüz şartları bakımından istenenseviye'de olmayıp, dağınık ve tutarsız bir yapıya sahiptir.

Kamu kuruluşlarının yaptığı eğitim çalışmaları da dağınık ve yetersiz bir özelliğe sahip bulunmaktadır.

Bugüne kadar her seviyede, kooperatif eğitiminin ihmal edilmesinden dolayı;

Türkiye'de Kooperatif yöneticileri, pratik bilgi ve tecrübeyle hareket ettikleri için olumsuz neticelerle karşılaşmıştır. Ancak, eğitimle ilgili tedbirlerin alınmasında, diğer bölümlerde belirttiğimiz temel ölçülere uygun bir eğitim politikasının tesbiti ve uygulanması gereklidir.

Zira, eğitimsiz bir kooperatifçilik hareketi, kooperatifçiliğin özelliklerini taşımaktan çok uzaktır.

Bugün artık birçok ülkede, kooperatifçilik ile eğitim birbirinden ayrılmayacak şekilde kaynaşmıştır. Kooperatifçiliğin başarıyla tatbik edildiği ülkelerdeki sonucu'da eğitim temin etmiştir.

Konuyu ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde, Türk Kooperatifçilik hareketinin gelişmesi için eğitim sahasında alınması gereken tedbirleri şöyle sıralayabiliriz:

HAKAN KOÇ

1) Türk Kooperatifçilik hareketi'nin tarihi geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Millî Kültür yapımız içinde, Ahî'lik olarak bildiğimiz sistemi ve bununla ilgili tatbikatı çok iyi ve yeniden incelemek ve başarının sırlarını belirleyip, milli bir kooperatifçilik modeli oluşturmak hareket noktası olmalıdır

2) Kooperatifçiliğin başarısı için elzem olan insan unsurunu, bu model doğrultusunda yetiştirmek gerekir.

3) Eğitim ve Öğretimin etkinliğini sağlamak için, müesseseler arasındaki dağınıklığı ortadan kaldırmak ve bu hizmetleri belirli kurum veya kuruluşlarda birleştirmek gereklidir.

4) Kooperatifçilik eğitiminin, dar manada kooperatif mensuplarını, geniş manada ise, toplumun bütün kesimlerini dikkate alacak şekilde düzenlenmesine önem verilmelidir.

5) Şurası iyice bilinmelidir ki, doğruluk bir cesaret unsuru olup, milletimizin temel vasfıdır. Kooperatifçilik içinde bu ölçünün esas alınması ve yaşatılması önem taşır.

6) Eğitime verilecek önem kadar, ekonomik ve sosyal hayatı büyük ölçüde etkileyen kooperatif türlerini çoğaltmak yerine rasyonel tedbirlerle bu kuruluşları güçlü hale getirmek.

7) Kooperatif sektörde dış yardımlardan faydalanmanın usulleri bilinmediği için, yanlış bilgi aktarmaları olmuş ve bu kuruluşların problemleri azalmak yerine artmıştır. Bu alanda, ölçülü olmak ve Millî Yapımıza uymayan anlayışlardan uzak durmak gerekir.

8) Memleketimizin dağınık bir yerleşim düzenine sahip olması ve gelir dağılımının yetersizliği, kooperatif kuruluşların geliştirilmesini mecbur kılmaktadır. Bu münasebetle, milli kooperatifçilik politikasının ülkemiz şartlarını ihtiva etmesi ve buna göre düzenlenmesi gerekir.

9) Yukarıda sayılan meselelerin, yapılacak kanuni düzenlemelerle göz önüne alınması ve kooperatiflerin şahsi menfaat aracı olmaktan kurtarılması şarttır. Menfaate dayalı anlayış, kooperatif düşüncesinin ruhundaki işbirliği ve dayanışma gücünü hiç saymamaktır.

KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİMİ

- 10) Eğitimsizlik, ciddî ve gerçek kooperatifçilik için büyük bir boşluktur. Zira, Kooperatifçiliğin kuvveti insana, insan şahsiyetinin ekonomik ve moral değerine dayanır.
- 11) Geri kalmış ve kendi kültür yapısına yabancılaşma temayülü gösteren ülkelerde, kooperatifçiliğin halkın inisiyatifine bağlı olarak gelişmesi mümkün değildir.
- 12) Kooperatif yöneticilerinin, kooperatif ortaklarının ve nihayet halkın eğitilmesi, merkezden çevreye yayılan bir program dahilinde ele alınmalıdır. Bu programı geliştirecek olan yine devlettir.
- 13) Kanaatimizce, Türk Kooperatifçilik hareketinin gelişmesinde dışarıda arayış içinde olmak yerine, kendi kültür yapımızı esas alan, ciddî, tutarlı ve ahenkli bir model üzerinde durmak daha faydalı olacaktır. Mevcut kooperatifleri bu anlayış içinde yoğurmak ve devletin büyük ölçüdeki finansman desteğini de daha rasyonel hale getirmek böylece mümkün olur.
- 14) Yapılması gereken işlemlerden birisi de, kooperatif kuruluşların eğitimsiz ve şuursuz kişilerce içine düşürüldükleri menfi propaganda ve cereyanlardan kurtarılması olup, bu alanda devletçe alınması gereken tedbirleri vakit geçirmeden belirlemektir.
- 15) Devletin geleceği ve yaşaması köklü müesseselerin yıkılmamasına bağlı olduğundan, onları yaşatmakta bu gün'ün gençliğinin başta gelen görevidir. Gençlik ise, bu müesseseleri tanıyarak ve Millet hayatındaki önemini kavrayarak görevini yapabilecektir.
- 16) Öyle ise, köklü müesseselerimizin tanıtılması ve yaşatılması bakımından, devlet gerekli ve en önemli tedbirini "Eğitim" le yerine getirirken, hassasiyetini daha da artırmalıdır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1. Dr. Selahattin ERTÜRK, Eğitimde Program Geliştirme, Cihan Matbaası, Ankara, 1975.
2. Dr. Halil TEKİN, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Mars Matbaası, Ankara, 1977.
3. Tank BİNAT, Millî Kültür ve Ahlak, Yörük Matbaası, İstanbul, 1971.
4. Prof.Dr. Necdet ÖZDEMİR, Kooperatifçilik, A.İ.T.İ.A. Yayını, Ankara, 1981.
5. Prof.Dr. Wilhelm Weber - Prof.Dr. Theodor Pütz (Çev. Celâl Uzel - Haluk Uzel) Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifler ve Devlet, Şark Matbaası, Ankara, 1975.
6. Refik SOYKUT, Orta Yol Ahilik, Güneş Matbaacılık T.A.Ş. Ankara, 1971.
7. İsmet PARMAKSIZOĞLU, İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
8. Doç.Dr. Rasih DEMİRCİ, Üç Aylık Kooperatifçilik Dergisi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Sayı: 66 Ekim-Kasım-Aralık, 1984.
9. Ord.Prof.Dr. Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları, VII. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri, 21-25 Aralık 1970.
10. Refik SOYKUT, Tarihte Eşnafılık ve Ahilik, Aylık Karınca Dergisi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Kasım 1984.
11. Vedat UZUNLU, Üç Aylık Kooperatifçilik Dergisi, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayını, Nisan-Ekim 1984.
12. Mehmet ŞEKER, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaştırılması. Ötüken Yayınevi, 1st. 1973
13. Hakan KOÇ, Türk Kooperatifçilik kurumu'nun Yıllara Göre Özvarlık, Üye ve Gelirlerindeki Artışlar Üzerine Bir Araştırma Konulu Mezuniyet Tezi, Ankara, Haziran-1979.
14. 10-11 Mayıs 1969'da Yapılan Milliyetçiler İlmî Seminerinde Varılan Neticeler, Garanti Matbaası, İstanbul, 1969.
15. Türk Kooperatifçilik Kurumu 1978 Çalışma Raporu, Ankara, Mart, 1979.
16. Hakan KOÇ, Kooperatifçilik Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümündeki Finansman Semineri Dersi İçin Hazırlanan Ödev, Ankara, Nisan, 1985.
17. Yüksek Öğretim Kurulu'nun 31.10.1984 Tarihli ve 014219 Sayılı Türk Kooperatifçilik Kurumu Eğitim Vakfı Başkanlığı'na Yazılan Yazısı.

İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİLER

İsmail Orhan Türköz

I. Genel Çerçeve ve Sistem

İnancımıza ve dünya görüşümüze göre yaratılmışların en şerefliisi insandır, diğer varlıklar ve bütünüyle kâinat onun yüzü sıyı hürmetine yaratılmışlardır. Bundan ötürü her hadise insan etrafında, insan noktai nazarından ele alınıp geliştirilmelidir.

İnsan kavramı belirli bir zaman aralağında, belirli bir bölgede yaşayan belirli bir gurubu değil; bütün zamanlarda, yer yüzünün her yerinde yaşayan her çeşit insanı içine alan geniş bir kavramdır. Yani yaratıkların en şerefliisi olma vasfı bütün insanlara şâmilidir. Bundan dolayı bir kişi veya gurubun diğerleri üzerinde tahakküm kurması veya bütün insanlar için yaratılan çevreyi münhasıran kendisi için yaratılmışçasına istismar etmesi söz konusu değildir.

Nitekim Kuran'da da "Yiyiniz içiniz fakat israf etmeyiniz" ibaresi yer almıştır. Bundan dolayı insan-sosyal ve tabii çevre ilişkisi en geniş zaman ve mekân boyutu içinde geliştirilmeli ve bu ilişki üzerine kurulan her türlü sistem insanı bütün boyutları içinde ele almalıdır.

Kişi veya grupların birbirlerine tahakküm etmeleri söz konusu olmamakla beraber birlikte ve ortaklaşa gelişmeleri için organize olmaları da bir zarurettir.

Nitekim nimetlerin en büyüğü olan akılla teçhiz edilmiş olan insanoğlu; ortak güçlükleri yenmek, ortak kaynakları nizasızca kullanabilmek için ilişkilerini bir düzen içinde sürdürmektedirler.

Nüfus yoğunluğunun artması sonucu insanların birbirleriyle kurdukları ilişki dokusu yoğunlaştıkça bir kişinin, faaliyetlerinin diğerlerini olumlu veya olumsuz olarak etkileme ihtimali de artmakta, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak hadiselerin etki alanı büyüdükçe bu ihtimal kuvvet kazanmaktadır. Bu durum ihtilâf ve ittifaklara yol açmaktadır.

İhtilâfların giderilmesi, ittifakların güçlendirilmesi bir düzeni gerekli kılmakta, bu düzen sonucu insan etrafında insanlar tarafından gruplar ve sosyal müesseseler

İsmail Orhan Türköz

teşekkül ettirilmektedir.

Ancak, her şeyin olduğu gibi düzenin amacı da insandır. Diğer bir ifadeyle insan düzen için değil, düzen insan içindir. Dolayısıyla düzen insan şahsiyetini geliştirebildiği ve onu harekete geçirebildiği ölçüde iyidir, maksada hizmet etmektedir ve meşrudur. Bunun tabii bir sonucu olarak ekonomi sistemimizin temel çerçevesi içinde kişi şahsiyetini ve onun yaratıcı gücünü tahrib eden komünist, faşist totaliter sistemlere yer yoktur. Ekonomimiz kişinin yaratıcı gücüne dayanan, onu geliştirmeyi hedef alan demokratik bir sistemdir.

İnsan etrafında oluşan sosyal müesseseler zamanla sayı itibariyle çoğalmakta tesir alanı itibariyle büyümektedir. Daha büyükleri de mevcut olmakla beraber halen diğerlerini de içine alan en belirgin sosyal müessese devlettir. Dolayısıyla önemli bazı sosyal hâdiseler, ve bu arada kalkınma hâdisesi, pratik olarak, devlet ve ülke ölçeği içinde ele alınmaktadır.

İnanç sistemimize ve sosyal terbiyemize göre toplum kişinin her türlü hakkına sonuna kadar riayet etmekle ve saygı göstermekle mükelleftir. Diğer yandan kişi topluma yöneliktir. Mevcut bazı mükellefiyetlerin ötesinde diğer kişilere ve topluma karşı fedâkârlıkta bulunmaya ve feragat göstermeye teşvik edilmektedir.

Başka bir ifadeyle sosyal bünyemizde hem kişinin teşebbüs gücünü ve büyümeyi teşvik eden hem de gelir ve servetin belli ellerde toplanmasını sınırlandıran bir mekanizma mevcuttur.

Bu mekanizmanın korunması, ihyâ edilerek tekrar devreye sokulması gerekmektedir.

II- Kalkınmanın Amacı

En geniş çerçevede içinde millî kalkınmanın amacı "kişileri mutlu devleti güçlü kılmaktır."

Devletin güçlü olması bizâtihi bir amaç olmaktan çok kişi mutluluğunun bir aracıdır.

III- Mutluluğun Mekân Boyutu veya Mutluluğun Tabanı

Kişinin mutluluğu bir bakıma bu mutluluğun dayandığı tabanın genişliğine bağlıdır. Taban genişledikçe zirve yükselecek değişik bir ifadeyle mutluluk derinlik kazanacak ve güçlenecektir.

İktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler

Kişinin, mutluluğun kaynağını sadece kendisinde araması, yani dünyaya sadece kedi açısından bakması ölçüsünde bu taban daralacak, mutluluğun kaynağını kendisinininkine ilâveten başkalarının mutluluğunda araması ölçüsünde bu taban genişleyecektir.

Herkes kendisinden ve sadece kendisinden sorumludur. Herkesin kendi menfaatinin takibetmesi sonucu toplumun menfaati de en iyi şekilde gerçekleştirilmiş olur şeklinde özetlenebilecek olan kapitalist sistem bizim dünya görüşümüze uygun değildir.

Bizim dünya görüşümüzde müteselsil mesuliyet fikri hakimdir. Kişi, iyiliği emrederek kötülüğü nehyedecek, kendisi için istediğini başkaları için de isteyecek, kendisi için istemediğini başkaları için de istemiyecektir.

Esasen bir yandan tekkonolojinin gelişmesiyle münferit hadiselerin etki alanlarının artması, diğer yandan kişilerin birbirleriyle daha yakın ve daha yoğun münasebetler kurması sonucu kişilerin hareketleri başkalarını da etkilemeye başlamıştır. Artık kişi faaliyetlerini yararlı veya zararlı sonuçlarının münhasıran bu kişilere rasredilmesi mümkün değildir. Bu hallerin görüldüğü durumlarda kapitalist sistem işlememektedir. Bu husus kapitalist literatürde sistemin en zayıf yönlerinden biri olarak gösterilmekte, externality denen bu hallerin yaygınlaşması ölçüsünde kapitalist sistemin zayıflayacağı belirtilmektedir.

IV- Mutluluğun Tabana Bağlı Kaynakları

Yukarıda bir nebze temas edildiği gibi kişi toplumdan tecrit edilmiş münferit bir hayat yaşamamakta, ya oluşmasına bizzat katıldığı veya sonradan kendisini izafe ettiği gruplar içinde yer alıp onların bir parçasını oluşturmakta dolayısıyla onların toplum içindeki mutlak veya izâfî durumlarından mutluluk duymakta veya müzdarip olmaktadır.

Bazı durumlarda kişi muteber bir ailenin mensubu bulunmaktan, zenginlikten duyabileceği mutluluğa kıyasen daha çok bir mutluluk duyabilmektedir.

Mensubu bulunduğu devletin, zengin fakat küçük dolayısıyla veya orta halli fakat büyük itibar sahibi olması kişilerin mutluluğunu değişik derecelerde etkileyebilecektir.

Tuttuğu futbol takımının kazanması veya kaybetmesi bile kişi mutluluğunu etkilemektedir.

İsmail Orhan Türköz

Dolayısıyla mutluluğun kaynaklarını münhasıran kişinin kendinde değil ailesinde, yakın çevresinde mensubiyet izafe ettiği diğer sosyal gruplarda da aramak gerekmektedir.

V- Mutluluğun Kişiyeye Bağlı Kaynakları

Mutluluğun kişiyeye bağlı kaynaklarını:

- 1- Maddî,
- 2- Mânevî veya derûnî,

kaynaklar olmak üzere iki ana grupta toplamak mümkündür.

Kişiler hayatlarını idame ettirmek için bir takım zaruri ihtiyaç maddelerine sahip olmak durumundadırlar. Zâruri ihtiyaç maddelerinin karşılanmasından sonra ikinci, üçüncü dereceden, daha sonrada bir takım sun'i veya lüks ihtiyaçların giderilmesi söz konusudur. Bu ihtiyaçların giderilmesi için gerekli imkânların para gibi müşterek bir ölçüyle ölçülmesi mümkündür. Bunların giderilmesi derecesi kişi veya toplumun refah seviyesini belli eder. Kişi refahının artması mutluluğa katkıda bulunabilirse de mutluluğun yegâne kaynağı refahı değildir.

Refahın mutluluğa sağladığı marjinal katkı giderek azalarak sifıra müncer olur.

Bu durum ekonominin en kritik meselelerinden birisi olan gelir dağılımının gündeme gelmesine yol açar. Yani toplumdaki marjinal üretimin, refah seviyesi yüksek sınıflar yerine refah seviyesi düşük gruplara tahsisi yoluyla toplumun toplam mutluluğunun azami seviyeye çıkarılabileceği hususu üzerinde durmak gerekir.

Bu ise bizi değişik gelir düzeyine sahip değişik kişilere tahsis edilen marjinal birimlerinin bu kişilere sağladığı mutlulukların hangisinin daha büyük olabileceği gibi çözümü müşkül daha başka bir meseleye götürür.

Bu meseleden de değişik kişilerin maddî imkânları mutluluğa çevirmedeki müessiriyet ve verimliliklerine; bazı insanların aç gözlü ve tamahkâr, bazı insanların tok gözlü ve kanaatkâr oluşlarına tahamkârların maddi imkanları mutluluğa çevirme kousundaki verimlerinin düşük buna mukabil kanaatkâr insanlarda bu verimin yüksek oluşuna geçmek gerekir. Diğer yandan kanaatkâr olmanın azla yetinmek dolayısıyla daha az çalışmak manasına gelmediği, fakat çalışma sonucu ortaya çıkan ürünlerin münhasıran çalışana değil, onun rıza ve arzusuyla, başkalarına da tahsis edilmesi

İktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler

suretiyle de kişi tatmininin arttırılabileceği hususu üzerinde durmak gerekir.

Bu hususlar bizi sosyal terbiye ve kültür meselelerine ve oradan da mutluluğun mânevî veya derûnî kaynaklarına götürür.

Bu gün, her nedense, mutluluğun mânevî ve derûnî kaynakları büyük ölçüde ihmal edilmiş ve hatta unutulmuştur. Bunun, görme, hissetme, ölçme ve ifade etme güçlüğünden kaynaklanması mümkün ve muhtemeldir.

Mutluluğun mânevî kaynakları işlenip devreye sokuldukça kişinin mutlu olma kapasitesi artar, yani maddi kaynakları mutluluğa çevirmede verimlilik yükselir.

Bu durumu bir fabrikada teknolojik seviyeyi yükseltmek suretiyle girdiyi arttırmadan üretimi arttırmaya benzetmek mümkündür.

Teknolojiyi yükselterek üretimi arttırmanın, kullanılan hammaddeyi arttırarak üretimi arttırmaktan daha ekonomik olması gibi, mutluluğun mânevî kaynaklarını devreye sokarak, maddi refahı arttırmaksızın, mutluluğu arttırmanın; mânevî kaynakları devreye sokmaksızın maddi refahı arttırmak suretiyle mutluluğu arttırmaktan daha ekonomik olması mümkündür.

Meseleyi daha iyi açıklayabilmek için hırslı ve tamahkâr bir insanı teknolojik düzeyi düşük olduğu için kullandığı her türlü hammadde ve insan gücünü çar-çur eden, buna karşılık kanaatkâr bir insanı da teknolojik düzeyi yüksek, az da olsa, kullandığı bütün girdileri en iyi şekilde değerlendiren bir fabrikaya benzetmek uygun olacaktır.

Tabiatıyla ideali teknolojik düzeyi yüksek bir fabrikada mümkün olduğu kadar fazla girdi kullanarak mümkün olduğu kadar fazla ürün elde etmektir.

Kişi yaradılış sebebini ve dünyadaki görevini anladığı, yarıdan ve çevresiyle ilişkilerini düzenlediği, daha değişik bir ifadeyle dünyadaki yerini bulup benimsediği, çatışma ihtimallerini uzlaşmaya çevirdiği ölçüde mutlu olur. Bu konuda kişiye en büyük yardımcı dinler sağlamaktadır. Bundan dolayı mü'min kişinin mutlu olma ihtimali ve kapasitesi münkirinkinden daha yüksektir.

Diğer yandan kişi, maddi imkânlarla ilâveten, daha başka yollardan da mutlu olma potansiyeline sahiptir. İnsanoğlu kişiyi mes'ut kılan değişik duygularla donatılmıştır. Bu duyguların dumura uğratılmadan geliştirilmesi ölçüsünde kişinin mutluluk kaynakları çeşitlenir, alternatifleri çoğalır, dolayısıyla mutlu olma ihtimali yükselir.

İsmail Orhan Türköz

Kişinin şirden, edebiyattan, müzikten zevk alması; tabî manzaraları seyretmekten hoşlanması, başkasının mutluluğundan haz, dua ve ibâdet etmekten huzur duya-bilmesi hep kişinin mutluluğunu artıran faktörlerdir.

Bütün bu hususlar mutluluk ve millî kalkınmanın maddi refah yerine ikamesi de mümkün olan sosyal ve kültürel komponentleridir.

Maddi imkânların mutluluğa sağladığı marjinal katkı giderek azaldığı halde mânevî ve derûnî kaynakların mutluluğa sağladığı katkının giderek artması mümkündür. Kişinin san'ata vukufu arttıkça ondan duyduğu zevkin, tanrıya yaklaştıkça ibadetten duyduğu huzurun, tabiatın sırrını, eşyanın tabiatını, kavradıkça onu müşahadeden ve ilimden aldığı hazzın çoğalması buna birer güzel misal teşkil etmektedir.

Kişinin mutluluk kaynaklarından bazılarını özellikle marjinal katkısı giderek artan kaynakları dumura uğratarak birinde, özellikle marjinal katkısı giderek azalan maddi kaynaklar üzerinde, imkânlarını toplamayı akılcı bir davranış değildir.

Akılcı yol kişinin, kendisine mutluluk veren bütün kaynakları canlı tutarak, imkânları ve kapasitesi ölçüsünde bunları optimal bir terkip içinde devreye sokmasıdır.

VI- Mutluluğun Zaman Boyutu

Kişi faaliyetlerinin yararlı veya zararlı sonuçları oldukça geniş bir zaman aralığında ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kısmı kişinin ömrü içinde bir kısmı ise ölümden sonra hissedilmektedir. Kişinin hangi zaman aralığı içinde ortaya çıkan sonuçlardan dolayı mükafat veya mücazaat göreceğini bilmesi onun mutluluğunu büyük ölçüde etkileyecektir. Kişinin yararlı iş görmesi asıl olduğuna göre bu zaman aralığı büyüdükçe kişinin mutluluğu da büyüyecektir. Bundan dolayı âhirete inanan insanların, çabalarının bütün yararlı sonuçlarının kendi sağlıklarında ortaya çıkması gibi bir endişeleri yoktur. Değişik bir ifadeyle bu insanların mutluluk duyacakları işler sadece yararlı sonuçları kendi ömürleri içinde ortaya çıkacak faaliyetlere münhasır değildir. Dolayısıyla bunların mutluluk ihtimalleri daha fazladır. Bu münasebetle inanç sistemimiz ve kültürümüzde yer alan ve insanlığa yararlı olan köprü, yol, çeşme, mektep, medrese, cami, zeytinlik, bağ, bahçe gibi tesislerin kurulmasına; vakıf müessesesinin gelişmesine yol açan hayri cârî kavramına temas etmek yararlı olacaktır.

İslâma göre prensip olarak ölümlle kişinin amel defteri kapanır. Ancak geride hayırlı halef (evlât) ve insanlığa yararlı eser bırakan kişinin amel defteri açık kalır.

İktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler

Bu eserlerin yararı devam ettikçe ölünün sevabı artmaya devam eder. İslâma göre zerre kadar hayır işleyen, er veya geç, bu veya öbür dünyada, mutlaka bunun karşılığını görür.

Gelecekte iyi günlerin yaşanacağı ümidi kişinin haldeki mutluluğuna büyük ölçüde tesir eder. İleride iyi günlerin yaşanması ise bu günkü düzenin istikrarlı ve güçlü olmasına bağlıdır. Bundan dolayı dirlik ve düzenlik kişi mutluluğunun kişi çabasına bağlı bulunmayan önemli bir parçasıdır.

Kişinin dirlik ve düzenlik içinde bulunan, gelecekte iyi şeyler bekleyen bir ülkede mütevazı bir maddi varlıkla erişeceği mutluluğu; dirliği düzenliliği bozuk geleceğe karamsarlık içinde bakan bir ülkede çok büyük maddi varlıklara rağmen erişememesi mümkündür.

Kişinin çocuklarına, torunlarına olan sevgisi arttığı ölçüde dirlik ve düzenliğin gelecekte de devam edeceği ümidinden sağladığı mutluluk artacaktır.

Milletlerin ömrü kişilerin ömründen daha uzun; kişilerin nesillerinin kesilmesi ihtimali milletlerin yok olma ihtimalinden daha fazladır. Bundan dolayı kişilerin kendi yakın çevrelerinin ötesinde milletlerine olan sevgisi arttığı ölçüde bunların dirlik ve düzenliğin gelecekte devam edeceği ümidinden duyacakları mutluluk da artacaktır.

Devletin gücü hem halde hem istikbalde dirlik ve düzenliğin devam edeceği ümidini güçlendirir. Bundan dolayı güçlü bir devletin mensubu bulunmak kişi mutluluğunu büyük ölçüde artırır.

VII. Ekonomik Kalkınma-Hayat Standardının Yükseltilmesi

Buraya kadar anlattıklarımızla ekonomik kalkınmanın hangi fon üzerinde gerçekleştirilebileceğine, onun çeşitli irtibatlarına ve nasıl bir zemine oturtulduğuna işaret edilmek istenmiştir.

Bu pragraftan itibaren alışla gelmiş çerçeve içinde ekonomik kalkınma üzerinde durulmaya ve onun sosyal ve kültürel kalkınmayla olan ilişkilerine işaret edilmeye çalışılacaktır.

Bu anlamda ekonomik kalkınma mal ve hizmet üretiminin artırılmasıdır.

Mal ve hizmet üretiminin artırılmasından maksat da fizik üretimden ziyade bunların, sabit fiatlarla, para değerinin yükseltilmesidir.

İsmail Orhan Türköz

Mal ve hizmet üretiminin artırılmasının ilk şartı ekonomik kaynakların devreye sokulup değerlendirilmesidir. Bunu tamamlayan ikinci şart ise, kaynakların sadece değerlendirilmekle kalmayıp en ziyade fayda sağlayan alanlarda kullanılmasına imkân hazırlanması, bunun içinde onlara çok geniş, hatta sınırsız bir alanda hareketlilik kazandırılmasıdır. Harekete geçirilip değerlendirilecek ilk kaynak ise insangücüdür. Zira insangücü hem bizzat en verimli kaynağı teşkil etmekte hem de diğer kaynakların devreye sokulup değerlendirilmesinde kilit rol oynamaktadır.

VIII- İnsangücünün Harekete Geçirilmesi-Çaba Semere İlişkisi

İnsangücünün harekete geçirilmesi bir ekonomik hadise olduğu kadar bir sosyal ve kültürel hadisedir ve gerçekleştirilmesi için çeşitli şartların sağlanması gerekmektedir.

Herşeyden önce milli vicdanda yankı yaratan ve kabul gören bir ülkü ve bu ülkünün günlük hayata yansıtılmasını sağlayan bir amaçlar ve hedefler dizisi mevcut bulunmalı, daha sonra da mevcut iş gücü bu dizinin tahrik ettiği talebi karşılamak üzere düzenlenip eğitilmelidir.

İkinci olarak kişinin çabası ile elde ettiği semereler arasında yakın bir ilişki kurulmalıdır. Zira çalıştığı ölçüde kazancının artacağını bilmesi halinde kişi daha çok çalışacaktır. Ne kadar çalışırsa çalışsın kazancının sabit kalacağını bilen kişinin kendi isteğiyle daha çok çalışması söz konusu değildir. Zorla çalıştırma ise hem insan haysiyetiyle kabil-i telif değildir, hem de verimli bir yol olmaktan uzaktır.

Çabayla kazanç arasında ilişki kurmanın en uygun yolu kişinin kendi nam ve hesabına çalışmasıdır. Bu mümkün olmadığı ölçüde iş verimiyle ücret arasında kuvvetli bir bağlantının kurulması sağlanmalıdır.

Yani insangücünü seferber etmek için uygun istihdam politikaları tesbit edilmeli bu politikalar da sosyal politikaların bir parçası olmalıdır.

IX- İnsangücünün Harekete Geçirilmesi İçin Temel Hukuk Düzeni-Mülkiyet Miras Hakları

Çalışma gücü ve verimlilik kişiden kişiye değiştiği gibi aynı kişinin ömrü boyunca da büyük değişiklikler arzeder. Ayrıca kişilerin tercihlerinde, harcama eğilimlerinde de büyük farklılıklar mevcuttur. Bazı kişiler hali istikbale, bazıları istikbalî hale tercih etme ve harcamalarını buna göre düzenleme durumundadırlar.

Iktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler

Diğer yandan kişiler normal ömürlerinin başında ve sonunda yer alan belirli sürelerde, ayrıca, hastalık, sakatlık gibi arızı durumlarda üretken olamamakta bu durumlarda ebeveynlerinin, evlâtlarının veya diğer yakınlarının himayelerine muhtaç bulunmaktadırlar. Birinci dönem için bir alternatif olmamakla beraber yaşlılığında ve arızı durumlarda kişinin gençliğinde çalışma gücünün iyi olduğu yıllarda yaptığı tasarrufa dayanması da mümkündür.

Kişiyi biriktirme ve biriktirdiğini dilediği gibi kullanma hakkının verilmesi halinde onun, ileriye düşünerek daha çok biriktirmeye, daha çok biriktirmek için daha çok çalışmaya teşvik edilmesi sağlanarak, çalışma gücünün daha büyük bir bölümü devreye sokulmuş olacaktır. Aksi takdirde kişi ya harcayabileceği kadar kazanmayı tercih edecek enerjisinin bir kısmı atıl kalacak veya daha çok çalışmayı tercih etmesi halinde kazancının tamamını harcama, daha doğru israf etme eğilimi gösterecek, toplumun üretim kapasitesini gereğince ve mümkün olan ölçüde artırmak mümkün olamayacaktır.

Tasarrufların ya para ya da mal şeklinde saklanması mümkündür.

Para bizatihi üretken bir faktör olmadığı için tasarrufların para olarak işletilmeden saklanmasında kişi ve toplum için, harcama zamanının kaydırılmasının dışında, önemli bir yarar mevcut değildir.

Biriktirilen paraların banka gibi müesseselere aktarılarak kamu eliyle yatırıma kaydırılması ve bu yolla üretim kapasitesinin artırılması düşünülebilirse de bu çareye başvurulması halinde kişinin tasarrufu başkalarınca kullanılacak, başkalarının tasarrufunu değerlendiren kişilerin kendi tasarruflarını değerlendirirken gösterecekleri ihtimamı göstermeleri mümkün olamayacaktır.

Böyle olunca toplumun üretim kapasitesini gereğince ve mümkün olan ölçüde artırmak mümkün olamayacaktır.

Bundan dolayı kişinin tasarruflarını sadece para olarak değil aynı zamanda kullanımı kendi inhisarına bırakılan mallar halinde de saklayabilmesi yararlı olacaktır. Bu ise ferdi mülkiyet hakkının sağlanmasıyla mümkün olabilecek, değişik bir ifadeyle ferdi mülkiyetin tanınmasıyla kişi enerjisinin daha büyük bir bölümü harekete geçirilip değerlendirilecektir.

Kişiyi eşya üzerinde mülkiyet hakkının sağlanması insangücünü harekete getirmekte büyük bir merhale olmakla beraber bu da yeterli değildir.

İsmail Orhan Türköz

Mülkiyet hakkının yakınlarına intikal etmemesi veya sağlığında tasarruf ettiği mülkünün ölümünden sonraki kullanım biçimi üzerinde kişiye hiç bir yetki tanınmaması halinde kişi ancak ömrü boyunca harcayabileceği ölçüde biriktirme eğiliminde olacak; ya daha çok biriktirmek için daha çok çalışma ihtiyacını duymayacak veya tüm kazancını ömrü içinde harcamaya ve israfa teşvik edilecektir.

Özellikle ömrünün son günlerinde kişi bütün tasarrufunu çar-çur etme eğilimi gösterecektir.

Bunu önlemek için kişinin mülkiyet hakkının yakınlarına geçmesini sağlayan miras hakkının ve ayrıca kişiye ölüme bağlı tasarruflarda bulunabilme yetkisinin tanınması gerekmektedir.

Bundan dolayı insan enerjisini seferber etmenin şartlarından bir başkası, mülkiyet ve miras haklarına yer veren bir hukuk düzeninin kurulmasıdır.

Bilindiği gibi S.S.C.B. dünyanın en geniş tarım topraklarına sahip bulunmaktadır. Buna rağmen bu ülke her yıl A.B.D., Kanada başta olmak üzere diğer ülkelerden yılda ortalama 100 milyon tonun üzerinde tahıl ve ayrıca diğer gıda maddeleri ithal etmektedir.

Keza bilindiği gibi rejimin bir gereği olarak S.S.C.B. nde özel mülkiyet yasaklanmış bulunmakta; ancak ailelere kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bir dönem kadar bir arazi tahsis edilmiş bulunmaktadır. Buralarda üretilen ürünlerin fazlasının pazarlarda satılmasına da izin verilmektedir.

Çeşitli kaynakların belirttiğine göre özel tasarrufa bırakılan bu arazilerin miktarı toplam tarım arazilerinin % 3 ü kadar olduğu halde buralardan elde edilen ürün ülke istihsalinin % 25 ine tekabül etmekte; bazı türlerde bu nisbet % 50 ye kadar çıkmaktadır.

S.S.C.B. nin tahıl başta olmak üzere insan gıdası ve hayvan yemi açığını giderebilmek için yapacağı ilk iş, ülkede tarım toprakları başta olmak üzere kaynaklarla ilgili tasarruf tarzını değiştirmektir. Bu yola başvurulması halinde üretimi bu günkü teknolojiyle, ilâve kaynak kullanımına da başvurulmaksızın en az bir kaç kat artırmak mümkün olabilecektir.

A.B.D. televizyonlarında son günlerde (Mayıs 1985 başı) yer alan bir haberden anlaşıldığına göre Ruslar bu yola yönelmekte ve özel tasarrufa bırakılan parsel miktarını artırmış bulunmaktadırlar.

İktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler

Aynı şekilde Çin Halk Cumhuriyetinde de "Komün" sisteminden "ferdî mesuliyet" sistemine geçmek suretiyle tasarruf sisteminde büyük değişiklikler kaydedildiği ve bu şekilde tarımda dikkate değer verim ve üretim artışları kaydedildiği bilinmektedir.

X-İnsangücünün Harekete Geçirilmesi-Mülkiyet, Miras Haklarının, Siyasi İstikrarın Korunması

Mülkiyet ve miras müesseseleri sadeci işgücünün sağladığı imkanların zaman içinde kaydırılmasını sağlamakla kalmamakta ayrıca kişi ile eşya arasında bir bağ kurulmasını ve bu bağın süreklilik kazanmasını sağlamaktadır.

İnsan ile eşya arasındaki bağın süreklilik kazanması bir yandan kişinin eşyayı tanımaya ve onun tabiatına nüfuz etmesine dolayısıyla onu daha iyi değerlendirmesine imkân bahşederken diğer yandan onun geliştirilmesini teşvik etmektedir.

Mâlîki bulunduğu bir şeyin kendi tasarrufları dışında kendi elinden alınmayacağı kanaatine sahip bulunan bir kişi o şeyden elde ettiği yararları artıran her türlü yatırımlara başvurur. Meselâ tarlasındaki taşları, çalılıarı v.s. temizler, tesviye eder, teraslar yapar, derince sürer tarafını duvar veya çifterle çevirir yolunu düzeltir, mümkünse uzak mesafelerden su getirmek için arklar açar; uzun vadede semere verecek ağaçlar diker v.s. yatırımlara girişir.

Ne varki bütün kişinin bu teşebbüslere girişebilmesi için mülkiyet ve miras haklarının sadece hukuken tanınmış olması yeterli değildir. Ayrıca bu hakları sistemin temeli olarak gören siyasi iktidarların, halk iradesiyle veya halka rağmen, kaldırılmayacağı veya büyük değişiklik ve sınırlamalara tâbi tutulmayacağı kanaatinde yerleşmiş olması gerekir. Ülkede mevcut siyasi partilerin bu temel tercihler yönünden büyük bir farklılık arzetmesi bu temel hakları korumak veya kaldırmak yahut değiştirmek isteyen siyasî kadroların iktidar olma şanslarının birbirine yakın olması halinde ülkede siyasi ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarın sağlanması mümkün olamaz. İstikrarsızlık tereddüt getirir. Tereddütse insan enerjisinin seferber edilmesi yönünden büyük bir engel teşkil eder.

Yelpazenin neresinde olurlarsa olsunlar siyasi kadroların kanaatlarının kararlılık kazanmaması halinde de aynı sonuçlar ortaya çıkar.

Siyasi sistemlerin hukuk sistemlerince tanınmış bulunan yollar dışında da değiştirilebileceği ihtimal ve kanaatin yaygınlığı da büyük bir istikrarsızlık kaynağı ve insangücünün seferber edilmesine engel teşkil eder.

İsmail Orhan Türköz

Bu bakımdan mevcut insangücünü mümkün ve gerekli olan ölçüde seferber edebilmenin önemli şartlarından birisi de siyasi istikrardır.

XI- İnsangücünün Harekete Geçirilmesi-Mülkiyet Miras Haklarının Dirlik ve Düzenliğin Korunması

Ülkede mevcut siyasi kanaatlerde büyük bir farklılaşmanın mevcut bulunmadığı bütün kadroların mülkiyet ve miras haklarını esas itibariyle benimsediği; siyasi düzeni hukuk dışı yollardan bütünüyle değiştirmek isteyen teşebbüslerin söz konusu olmadığı hallerde bile mülkiyet hakları her türlü taarruzlara karşı korunmuş olmayabilir. Basit hırsızlık, gasp, yağma olayları da kişilerin çalışma şevk ve heyecanını kırarak enerjilerinin seferber edilmesine mani olabilir.

Bunu önlemek için ülke çapında en ücre köşelere kadar asayiş, dirlik ve düzenliğin kurulması ihlâl olaylarının önlenmesi faillerin hemen yakalanması cezalandırılması ve ferdi zararların tazmin edilmesi gerekir. Aksi takdirde mülkiyet ve bunu tamamlayan diğer iktisadi haklar muhtesaz bir kalıp olmaktan ileri gidemez.

XII İnsangücünün Harekete Geçirilmesi-Mülkiyet Hakkının ve Emeğin Tabii Afetlere Karşı Korunması

Bazı hallerde hukuk plânında çaba-semere ilişkisinin kurulması; mülkiyet, miras haklarının tanınması; siyasi istikrarın sağlanması, ülke çapında dirlik ve düzenliğin teessüs ettirilmesi de insangücünün mümkün ve gerekli olduğu ölçüde harekete geçirilmesine yeterli olmayabilir. İnsanların, hayvanların ve zirai mahsullerin salgın hastalıklara maruz kalması; mülklerin veya ürünlerin taşkın, yangın, dolu gibi tabii veya büyük buhranlar gibi ekonomik afetler sonucu fiziki veya iktisadi anlamda harabolması veya değerini yitirmesi ihtimalinin büyük olması da kişiyi ümitsizlik ve atalete sevk edebilir.

Bunu önlemek için bir yandan tabii afet ihtimalini azaltan, mümkün olduğu takdirde tamamen ortadan kaldıran yatırımların yapılması ve diğer tedbirlerin alınması, diğer yandan arızı durumların heves kırıcı etkisini azaltan bir sigorta sisteminin geliştirilmesi gerekir.

XIII- İnsangücünün Harekete Geçirilmesi-Eğitim

Yazımızın taa başında belirttiğimiz gibi yaratıkların en şerefli insanıdır. Öyleyse insanoğlu bu sifata mazhar olabilmek için bir takım özözellikler taşımakta ve gerekli potansiyelle teçhiz edilmiş bulunmaktadır. İnsanlara düşen bu potansiyeli anlamak ve harekete geçirmektir.

İktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler

Bunun yolu eğitimidir. Eğitimin; kişi potansiyeline ve özelliklerine uygun, kişinin çevresiyle uyum sağlamasına elverişli üretime yönelik, üretimde verimlilik ve müessiriyet sağlamaya müsait bir özelliğe sahip bulunması yani faydacı bir eğitim olması gerekmektedir.

Nitekim Peygamber efendimizin "yararsız ilimden sana sığmırım ya rab" dediği bilinmektedir.

Yalnız bir hususu tasrih etmek, yarar kavramı üzerinde bir parça durmak gerekmektedir. Burada kastedilen yarar sadece fiziki üretimle ifade edilen yarardan ibaret olmayıp insanların birbirlerini sevmesini bir arada uyum halinde yaşamasını çevreye intibak etmesini, yaradanını, yaratılış sebebini, hayatın anlamını öğreten her türlü bilgileri de içine almaktadır. Ancak bunların hangi öncelik sırasına göre nasıl bir tertiple verileceği hususu, zamana, mekâna ve şartlara göre değişen bir öncelik meselesidir.

İyi yönlendirilmiş ve öncelikleri iyi tesbit edilmiş bir eğitim uygulandığı takdirde harekete geçirilecek kişi potansiyel ve yeteneklerine bir hudut koymak mümkün değildir. Diğer yandan tabiatta mevcut imkânların da bir sınırı yoktur. İnsan enerjisi ve yaratıcı gücü harekete geçirildikten sonra bunların harekete geçirilip değerlendirilmesi de imkân dahiline girecektir.

XIV- Ekonomik Kalkınmanın Ölçüsü-Gayri Safi Milli Hasıla-Kalkınma Hızı

Ekonomik kalkınmanın ölçüsü yıllık gayri safi milli hasıla (G.S.M.H.)dır. G.S. M.H. yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiziki miktarlarının birim fiatlarıyla çarpılması sonucu bulunan toplam değerdir. Sabit fiatlarla bu miktarın artması halinde ekonomik büyümeden bahsedilir. Bunun yüzde ile ifade edilen değeri yıllık büyüme hızını verir.

Her sene nüfusa yeni ilaveler olduğu için G.S.M.H. milli büyümenin bir ölçüsü olabilir de hayat standardındaki artışların iyi bir ölçüsü olamaz. Hayat standardındaki artışların ölçüsü kişi başına düşen G.S.M.H. ve bunun artış hızıdır.

Gerek G.S.M.H. gerekse kişi başına G.S.M.H.; üretimin yapısını, ülkenin kendi kendine yeterlik derecesini, gelir dağılımını gereğince yansıtmadığı için kalkınmanın ideal bir göstergesi olmamakla beraber bu güne kadar daha iyi bir alternatifi bulunmadığı için kullanılmakta ancak gelir dağılımı, üretimi bileşimi, kendi kendine yeterlilik, bölgelerarası farklılaşma derecesi gibi diğer göstergelerle takviye edilmektedir. Biz bu yazımızda bunlardan sade konu ile irtibatlı alanlara değinmekle yetineceğiz.

İsmail Orhan Türköz

XV- Ekonomik Kalkınmanın Kalitesi:

a- Gelir Dağılımının Yapısı:

Aileden ve yakın çevreden intikal eden mal varlığının ve şahsi yeteneklerin ve ayrıca hayat süresi boyunca karşılaşılan olumlu veya olumsuz şartların farklılığından dolayı kişilerin hayat standartlarının birbirine eşit olması beklenemez. Hattâ kişi enerjisini sonuna kadar harekete geçirebilmek amacıyla; şahsi yetenek ve gayretlerin farklılığına paralel olarak hayat standardı ve gelir dağılımının hiç bir sınır tanımaksızın alabildiğine farklılaşmasını tecviz ve teşvik etmek de mümkün değildir. Bunun makul bir hudut içinde tutulması gerekmektedir.

Gelir Dağılımının kalitesi en zengin ve en fakir kişilerin yıllık G.S.M.H. den aldıkları payların birbirine oranlanması yerine, toplumun belirli bir yüzdesini oluşturan en zengin kesiminin yıllık G.S.M.H. den aldığı payın aynı toplumun aynı yüzdesini oluşturan en fakir kesiminin G.S.M.H. den aldığı paya oranlanmasıyla bulunur.

Bu oranın ne olması lâzım geldiği hususunda her ülke için geçerli olan tek bir değer vermek mümkün değildir. Bu değer özelliklerine göre bir ülkeden diğerine büyük farklılıklar arzedebilecektir. Toplumun bütün kesimlerinin temel ihtiyaçları makul ölçüler içinde karşılandıktan sonra bir değerın büyümesi makul karşılanabilirse de bunların karşılamadan bu değerın büyümesini uygun görmek güçtür.

Mütecanis sosyal dokusu ve birlikte yaşama arzusu güçlü toplumlarda bu değerın büyümesi kısa vadede ciddi bir tehlike yaratmayabilirse de gayri mütecanis sosyal dokusu ve birlikte yaşama arzusu zayıf toplumlarda bu değerın büyümesi kısa vadede de ciddi tehlikelere yol açabilecektir.

Bu değerın belirli bir haddi aşması uzun vadede her halukarda sosyal dokuyu ve birlikte yaşama arzusunu büyük ölçüde zedeliyecektir.

Burada işaret edilmesi gereken önemli bir husus, temel ihtiyaç kavramının izafi bir kavram olup hayat standardındaki değişiklere göre toplumdan topluma ve aynı toplum içinde zamandan zamana büyük değişiklikler arzemesidir. Dolayısıyla toplumun temel ihtiyaçları zamanın bir noktasında bir defa karşılandıktan sonra gelir dağılımındaki farklılaşmalara aldırış etmemek söz konusu olamayacak temel ihtiyaç kavramına yeni giren mal ve hizmetlerin de karşılanması gerekecektir.

Dolayısıyla gelir dağılımındaki farklılığı sürekli olarak gündemde tutmak gerekecektir.

İktisadi, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Arasındaki İlişkiler

XVI- Ekonomik Kalkınmanın Kalitesi

b- Bölgeler Arası Farklılaşma:

G.S.M.H. nın artırılması önce mevcut üretim kapasitesinin tam olarak kullanılması daha sonra da bu kapasitenin artırılmasıyla gerçekleştirilir. Bunun için de yeni yatırımlar yapılması zarureti ortaya çıkar.

Büyüme hızını mümkün olan en büyük değere eriştirebilmek için er kârlı yatırımların en önce ele alınması gerekir.

Yatırımların kârlılığı, harcanan insangücü, mal ve tabii kaynakların parayla ifade edilen değerinden ibaret olan maliyetle, elde edilen ürünlerin para değerinin çeşitli kıstaslara göre karşılaştırılması sonucu tesbit edilir.

Yatırımlarda yer seçimi, maliyet faydaya büyük ölçüde tesir eden faktörlerden birisidir. Dolayısıyla büyük ölçüde mekâna bağlı yatırımların her yerde yapılması kârlı ve dolayısıyla mümkün değildir. Sulama şebekelerinin ancak uygun iklim, toprak ve su kaynaklarına sahip yerlerde yapılabilmesi buna güzel bir misaldir.

Tesadüfen bütün kârlı yatırımların ülkenin belirli bölgelerinde temerküz etmesi, buna karşılık belirli bölgelerde ele alınabilecek yatırımların sayı ve kapasitelerinin yeterli olmaması mümkündür. Bu gibi durumlarda mutlaka kötü niyet aranmamalı meseleye topyekün milli kalkınmanın öncelikleri açısından bakılmalıdır. Diğer yandan buralarda kârlılığı mekândan ziyade kişiye bağlı olan insangücüne dayalı, sağlık ve eğitim gisi sosyal alanlarda yapılacak yatırımlara öncelik verilmelidir.

Bu tip yatırımlar hem mahalli küçük ölçekli fakat kârlı yatırımların belirlenmesine hem de insangücünün hareketlilik kazanarak daha iyi değerlendirilebileceği alanlara kaydırılmasına imkân bahşedecektir.

Sağlık ve eğitim yatırımlarının, daha sonra, haberleşme ve ulaşım yatırımlarıyla destenmesi düşünülebilecektir. Diğer yandan ekonomi ve teknolojiye kaydedilen kârlılığı artırıcı ve maliyeti düşürücü her türlü gelişme sonunda bölgedeki bütün imkânlar yeniden gözden geçirilmeli ve kârlı hale gelen projelerin belirlenip ele alınması sağlanmalıdır.

Gelir dağılımındaki farklılaşmayla özellikle bunun sınıрыyla ilgili bütün mülâhazalar bölgeler arası farklılaşma için de geçerlidir. Ancak bölgeler arası farklılaşma başka unsurlar da ihtiva edebilmekte özellikle dış istismar ve tahriklere açık bulunmaktadır.

İsmail Orhan Türköz

Gerek gelir dağılımındaki gerekse bölgeler arasındaki farklılaşmayla ilgili olarak söylenecek en önemli husus, kontrol altında tutulamadıkları takdirde her ikisinin de ülkenin-makro ve mikro düzeyde-sosyal dokusunu kemirip tahrip edecek oluşudur.

Böyle bir tahribatı önleme veya gidermenin maliyeti, bazı durumlarda, mekâna bağlı yatırımları en kârlı oldukları bölgeler de ele almanın sağladığı ekonomik yararlardan fazla olabilecektir.

Bundan dolayı milli kalkınma politikalarının, büyüme ve farklılaşma gibi, iki koordinatın belirlediği bir düzlemde ele alınması gerekli olmaktadır.

peçya

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included. Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kopperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.» The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of
The Turkish Co-operative Association
Hüsnü POYRAZ

Editor - in - chief
Prof. Dr. Rasih Demirci

Editorial Board
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Doç. Dr. Orhan ARSLAN - İ.Ü. NASRATTINOĞLU
Halil BİLİCİ - Alâaddin KORKMAZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board

Hüsnü POYRAZ	: President
Niyazi YÜKSEL	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ	: Member
Doç. Dr. Celâl ER	: "
Dr. Şenal ERDOĞAN	: "
Aydın İMAMOĞLU	: "
Nafiz İMAMOĞLU	: "
Ayhan İNAL	: "
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Yrd. Doç. Dr. Atilla ÖZER	: "
Abdurrahman SAĞKAYA	: "
İ. Akın ŞEHİRLİOĞLU	: "
Mehmet Nedim YILMAZ	: "

BOARD OR AUDITORS

Turan TEKELİ	: President
Sezai YÖRÜK	: Member
Ömer Nafi GÜVENLİ	: "

TRAKYA BİRLİK

ÜRETİCİDEN TÜKETİCİYE HİZMET

- RAFİNE VİNERİZE
AYÇİÇEK YAĞI
- HER NEVİ HAYVAN YEMİ
- ANAÇ KADEMEDE
TOHUMLUK
- ZİRAİ ÂLET VE EKİPMAN

**TRAKYA
BİRLİK**

TRAKYA YAĞLI TOHUMLAR
TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ

Talatpaşa Asfaltı Edirne
Telefon: 37 37 - 38 85 15 06 - 30 60
P.K. : 88
Telex: 37116 TYTB TR